

PLUMBURI COMERCIALE
DIN CETATEA ROMANO-BIZANTINĂ
DE LA IZVOARELE (DOBROGEA)

V. CULICĂ

I

Pe malul drept al Dunării, la aproximativ 2,5 km. în aval de satul Izvoarele (Com. Lipnița, județul Constanța)¹ la punctul cunoscut sub denumirea Cale Gherghi se află resturile unei așezări romano-bizantine. La sfîrșitul veacului trecut inginerul topometru Pamfil Polonic localiza aici orașul înscris pe Tabula Peutingeriana sub toponimul Sagadava².

În anul 1935 puteau fi văzute părți din zidurile cetății, a căror grosime depășea 2 m și valul de apărare lat de aproape 4 m, prevăzut cu sănț, păstrat pe trei părți, latura din spre Dunăre fiind ruptă de apă³. Laturile din spre apus și râsărit mai măsurau 80 m lungime, prima prelungindu-se într-o rîpă adincă, iar cealaltă într-un sănț de 40 m lățime și pînă la 5 m adîncime. Latura nordică păstrată pe toată lungimea ei de 160 m este întărîtă cu val și sănț și îndreptătea pe inginerul P. Polonic să aprecieze că aproape jumătate din cetate fusese distrusă de apele Dunării⁴, fapt ce apare tot atât de evident din planul ridicat de acelaș inginer⁵. În jurul cetății, pe diferenite spații, dificil de cercetat din cauza plantației silvice, apar resturi de cultură materială, în strînsă legătură cu așezarea civilă.

Pînă în anul 1950, pe latura de apus, în muchia rîpei, existau resturile unui zid din cărămidă și piatră măruntă, legată cu mortar, materiale demolate mai tîrziu de săteni pentru refolosire în construcții. Pă-

¹ În literatura de specialitate satul Izvoarele este cunoscut sub toponimicul Pirjoaia, aparținînd de Com. Canlia.

² P. Polonic, *Cetățile antice de pe malul drept al Dunării (Dobrogea) pînă la gurile ei*, în Natura XXIV, 1935, nr. 7, p. 20.

³ Arhiva personală P. Polonic, *Cercetările de pe malul drept al Dunării de la Hirșova în sus pînă la Ostrov*, p. 37—38, la BARSR; P. Polonic art. cit. p. 20. Deși este sigur că articolul publicat în anul 1935 utilizează însemnările făcute în anul 1898, considerăm că înainte de publicare autorul a mai avut ocazia să verifice starea monumentelor a căror publicare o face după 37 ani.

⁴ Manuscrisul citat, acelaș loc.

⁵ Arhiva personală P. Polonic, II Varia, pachetul 21 nr. 3. la BARSR.

durea plantată în incinta cetății cît și pe terenul înconjurător, presărată pe aproape întregul ei cuprins cu cioburi de țigle și olărie romano-bizantină, îngreuiază identificarea conturului cetății, mai cu seamă că în prezent nici o urmă de zid nu mai apare la suprafața solului. Faptul că partea de zid văzută de noi nu cuprindea lespezi masive, cît și lipsa blocurilor de piatră pe locul prăbușirii în apă a unei importante părți din cetate, duc la convingerea că zidurile nu au fost construite din blocuri mari, chiar dacă absența lor se explică pînă la un loc prin distrugerile cauzate de locuitori. Lipsa unor ziduri puternice nu apare însă drept ceva neobișnuit în condițiile de apărare excepționale, oferite în mod natural de înălțimile și rîpile abrupte în mijlocul căror este situată.

Fără un sistem masiv de ruine din zidurile cetății, sătem privați de elementele necesare, pe baza căror să putem aprecia în ce măsură a existat aici un castru roman, ridicat de corpurile de trupă încă de prin secolul al II-lea e.n. — ca la Capidava⁶ — sau numai un castellum din epoca romano-bizantină. Materialele ceramice și numismatice care apar din partea năruită (din timpul lui Octavian August, Vespasian, Traian, Antoninus Pius, Caracalla, Sever Alexandru) sunt indicii că viața romană era prezentă aici încă de la începutul secolului I e.n.

În profilul malului abrupt, din spate Dunăre, se disting două umpluturi în V, formate din pămînt amestecat cu cenușă, cărbuni și depuneri arheologice, astupind șanțul unor torente care au brăzdat interiorul cetății. Partea din cetate prăbușită în apele Dunării, din vecheime, cît și materialul antrenat de torenți din partea existentă, lasă în fiecare an pe plajă, în urma retragerii apelor numeroase obiecte întregi sau fragmentare din metal, os, piatră sau ceramică, printre care un loc preponderent îl au monedele începînd cu secolul al V-lea i.e.n. și terminînd cu exemplare bătute în secolul al VI-lea e.n.⁷. Prin numărul și varietatea lor mărturiile arheologice dovedesc o viață cu activități multiple, suficiente pentru a îndreptați identificarea unui oraș antic.

Că a înflorit pe aceste locuri un oraș romano-bizantin sau numai o așezare civilă și o garnizoană militară, se va putea stabili cu siguranță atunci cînd se vor întreprinde săpături. Materialele traco-getice, resturile de amfore, monedele cetăților de pe tărîmul dobrogean al Pontului stîng și chiar monede dacice⁸, constituie mărturii sigure că viața romană s-a infiripat pe o veche așezare a băstinașilor.

Dar dacă pînă la Quintillus descooperirile numismatice au un caracter mai mult sau mai puțin sporadic, începînd cu acest împărat monedele găsite reprezintă sirul tuturor împăraților pînă la Mauriciu

⁶ *Ist. Rom.* I. p. 485.

⁷ Vasile Culică, *Croix romano-byzantines découvertes à Pirjoaia, în Dacia IX*, 1965 N.S., p. 425.

⁸ Inedite. Un exemplar tip V, C. Moisil, BSNR XV (1920) p. 17 fig. 13; celălalt exemplar, copie de pe drachmele lui Alexandru cel Mare (divizionară). Un exemplar asemănător s-a găsit la Căscioarele (SCIV, 17, 1, 1966 p. 116—117 și fig. 3/5).

Tiberiu (582—602) cu excepția unor tirani, usurpatori sau membri ai casei imperiale.

Este posibil că moneda de la Quintillus (270) a ajuns la Izvoarele mai tîrziu, în timpul lui Aurelian (270—275) care, aşa cum se știe, a reorganizat limesul pe toată întinderea fluviului⁹. Probabil că acesta a refăcut sau poate chiar a clădit fortăreața de la Izvoarele¹⁰, fapt ce trebuie pus în legătură și cu măsura părăsirii Daciei de către legiunile a XIII-a Gemina și a V-a Macedonica; în același timp provincia și populația civilă romanică au fost lăsate în mîinile dacilor liberi și a goților.

Prezența lui Aurelian atestată la Tropaeum, Callatis și Durostorum prin inscripții¹¹ se face simțită la Izvoarele prin numeroase monede.

În secolul al VI-lea așezarea și cetatea au fost distruse, probabil în același timp cu Tropaeum Traiani și Durostorum, ca urmare a puternicei invaziilor avare din anul 587 e.n. Izvoarele istorice au păstrat denumirile unor localități situate în zona dintre Durostorum și Axiopolis dar, din nefericire ele nu pot fi atribuite numeroaselor castre și cetăți identificate arheologic, fie pentru că izvoarele sunt lacunare și cuprind de multe ori erori săvîrșite la transcrierea documentelor mai vechi, fie datorită lipsei de informare topometrică a autorilor care au indicat distanțele sau localizările, cu totul greșit.

Inginerul P. Polonic se sprijină pe Tabula Peutingeriana, hartă a imperiului roman, întocmită după unele păreri între anii 261—271¹², iar după altele oglindind situația imperiului pînă spre epoca Severilor¹³, sau către sfîrșitul secolului al IV-lea e.n.¹⁴, păstrată într-o copie din secolele XI—XII¹⁵.

Între Durostorum și Axiopolis — asupra amplasării căror nu există nici o îndoială — Tabula înscrie doar toponimele Sagadava și Sucidava. După această hartă, care indică și distanțele dintre localități, Sagadava s-ar afla la XVIII mile romane de Durostorum, iar Sucidava la XII mile de Sagadava și la XVII mile de Axiopolis. Prin transformarea milelor în km aflăm că Sagadava se localizează la aproximativ 27 km de Durostorum. Măsurătoarea făcută de P. Polonic¹⁶ a găsit 28 km, deci cu

⁹ Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, 1938, p. 277.

¹⁰ Am precizat în articolul *Croix...*, nota 1, că deși în imediata apropiere de Pirjoaia se văd resturile unei cetăți romane, de pămînt, (după P. Polonic), în ultimul timp în literatură de specialitate prin *cetatea de la Pirjoaia* se înțelege cealaltă cetate, de piatră, de care ne ocupăm în lucrarea de față.

¹¹ CIL 7484, 7581 și 12456.

¹² *Izvoare privind istoria României*, I, Buc., 1964 p. 737, redactată de Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Stefan.

¹³ Radu Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, p. 205.

¹⁴ C. Daicoviciu, D. M. Pippidi, Gh. Stefan, în *Ist. Rom.*, I, 1960, p. LVI.

¹⁵ Desjardins Ernesto, *La Table de Peutinger*, Paris, 1869—1874; Konrad Miller, *Die Peutingerische tafel oder Weltkarte des castorius*, 1916; Konrad Miller, *Itineraria Romana, Romische reisewege an der hand der tabula peutingeriana dargestellt von Konrad Miller*, 1916.

¹⁶ P. Polonic, *Cetățile ...* p. 19—21.

o diferență în plus de 1 km, care poate fi ușor explicată în primul rînd prin erorile de măsurătoare ale autorilor Tabulei. Diferența poate proveni însă și din aceea că necunoscind reperele topometrului antic, cercetarea modernă a putut lua alte puncte de plecare și încheiere a măsurătorii. Dar această toleranță de 1 km este neglijabilă, deoarece în jurul așezării de la Izvoarele, pe o rază de 2 km nu mai există o altă cetate. Astfel inginerul P. Polonic a tras concluzia că cetatea de la Izvoarele nu poate fi alta decât Sagadava.

Konrad Miller consideră însă că Sagadava din Tabula Peutingeriana nu este o localitate ci o dedublare a toponimului Sucidava. El cunoaște numai Sacidava, la vest de lacul Oltina și Sucidava, la Mirleanu (azi Dunăreni, com. Aliman) ¹⁷.

Polonic, pe baza Tabulei localizase deja Sucidava la Mirleanu ¹⁸. Tot aici o plasează și I. Weiss ¹⁹.

Gr. Florescu situiază Sucidava la Nord de Axiopolis și propune să fie identificată în una din cetățile de la Seimenii Mari sau de la Topalu, între Capidava și Carsium ²⁰.

Acest punct de vedere este admis de autorii *Izvoare-lor privind Istoria României*, care corectează Tabula, înlocuind Sagadava cu Sacidava, cu mențiunea că plasarea greșită se datorează asemănării cu Sucidava ²¹.

Itinerarium Antonini, cunoscut dintr-o copie din epoca lui Dioclețian (284—305) ²² a unui model din timpul lui Caracalla (212—218 e.n.) ²³, menționează în spațiul cuprins între Durostorum și Axiopolis numai Sucidava, dar acesta indică între Sucidava și Axiopolis XVIII mile, deci numai cu un km mai mult decât Tabula Peutingeriana în schimb menține între Durostorum și Sucidava XII mile, ceea ce corespunde cu distanța indicată de Tabulă între Sagadava și Sucidava. În felul acesta distanța între Durostorum și Sucidava se scurtează nejustificat cu cele XVIII mile, prevăzute în Tabulă între Durostorum și Sagadava. Printre alte localități care lipsesc din acest itinerar atribuit lui Caracalla, menționăm Sacidava.

Notitia Dignitatum, datată la începutul secolului al V-lea e.n. ²⁴, înregistrează, în schimb, numai Sacidava, în Scythia Minor, fiindu-i necunoscute Sucidava sau Sagadava.

Vasile Pîrvan, cînd are prilejul să citeze toponomastice de caracter dacic, din vecinătatea Durostorum-ului, nu menționează Sagadava, nu-

¹⁷ K. Miller, *Die Peutingerische tafel ...* col. 506—507.

¹⁸ P. Polonic, *art. cit.* p. 19.

¹⁹ I. Weiss, *Die Dobroudsha im Altertum*, Sarajevo, 1911, p. 43—44.

²⁰ Gr. Florescu, *Monumentum epigraphicum ineditum e Scythia Minore*, în *În memoria lui Vasile Pîrvan*, Buc. MCM XXX IV, p. 136.

²¹ *Izvoare privind Ist. Rom.* I, 1964, p. 739.

²² Radu Vulpe, *Din Ist. Dobr.* II, p. 205.

²³ *Izvoare privind Ist. Rom.* p. 746—747.

²⁴ Radu Vulpe, *Din Ist. Dobr.* II, p. 371.

mind la răsărit de Durostorum doar Sacidava și Sucidava²⁵. În cazul că ordinea citării nu este întimplătoare, Sacidava fiind citată între Durostorum și Sucidava, reiese că V. Pîrvan a înlocuit Sagadava cu Sacidava.

Radu Vulpe păstrează aceeași ordine dar adaugă înainte Sagadava²⁶, deși atunci cînd fixează „la cel puțin săpte“ numărul dave-lor din Dobrogea, omite Sagadava²⁷. Plasează Sucidava la Satu Nou (cu semnul întrebării)²⁸ și o identifică sub Σεχεδέπων, episcopie din eparhia Marianopolis, indicată în Notitiae Episcopatum²⁹. În ultimul timp localizează Sucidava la Izvoarele (Pirjoaia)³⁰.

Procopius, în *De Aedificiis* (Περὶ γητισμάτων), document epigrafic scris în timpul cînd așezarea de la Izvoarele continua să existe (558—560)³¹ — doavadă numeroasele monede din timpul lui Justinian — nu pomenesc printre cetățile și fortărețele refăcute de împărat, nici o așezare care să poată fi identificată cu Sagadava, dar și acest autor enumera, în afară de Sucidava (Συκιδάβα) alte două cetăți: Zicidava Σικιδέβα și Scedeva (Σκεδέβα) Popa Lisseanu consideră că Zicidava este un dublet pentru Scedeva, toponim pe care-l identifică cu Sucidava³².

I. Barnea înclină a vedea în Sacedeba o a doua menționare coruptă, a Sucidavei³³, pe care o localizează la Izvoarele (Pirjoaia)³⁴.

Petre Diaconu acceptă punctul de vedere din *Istoria României* (vol. I, 1960, pl. XII, XIII și p. 485) unde Sucidava este situată pe teritoriul Satului Nou, și afirmă că „de fapt castrul se află în apropierea satului Pirjoaia“ și că s-ar putea ca această așezare să fie Σκεδέβα lui Procopius³⁵. Dar *Istoria României* nu este categorică în localizarea Sucidavei la Satul Nou, ci oscilează între „Mirleanu ori Satu Nou“³⁶.

²⁵ Vasile Pîrvan, *Durostorum*, în Rivista di filologia, n.s. II, 1924, p. 313—314.

²⁶ Radu Vulpe, *Histoire ancienne* ... p. 190.

²⁷ *Ibid.* p. 50.

²⁸ *Ibid.* p. 303.

²⁹ *Ibid.* p. 341.

³⁰ Radu Vulpe, *Din Ist. Dobrogei*, II, p. 205, 273; Idem, *La limite méridionale de la province romaine de Scythie*, în *Studia Balcanica. Recherches de géographie historique*, Sofia, 1970, p. 41. De fapt ruinele de la Izvoarele au fost atribuite Sucidavei încă din 1904 de către C. Ionescu-Dobrogeanu în *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Buc., p. 529, nota 3: „Sucidava trebuie căutată undeva între lacul Gîrliga și Oltina (poate la Satu Nou sau Pirjoaia“). A se vedea și C. Litzica, *Contribuții la topografia Balcanică în Evul Mediu. Procopie din Cezarea*, în Ion Neculce, *Bulet. Muzeului municipal* — Iași, 6, 1926—1927, p. 61.

³¹ G. Popa Lisseanu, *Izvoarele Iстoriei Românilor*, vol. XI, Procopius, *De aedificiis*, 1939.

³² *Ibid.* p. 116.

³³ I. Barnea, *Din Ist. Dobr.* II. p. 422, nota 18.

³⁴ I. Barnea, *ibid.* p. 274; I. Barnea, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*, în *Revue des études sud-est européennes*, VII, 1969, 1 p. 23.

³⁵ Petre Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 5—6, 1963, nota 9, p. 549.

³⁶ Em. Condurachi, în *Ist. Rom.* I, p. 494.

Andrei Aricescu, ca și ceilalți cercetători care situația Sucidava la Izvoarele consideră că în Tabula Peutingeriana, datorită unor erori, s-a transcris Sagadava în loc de Sucidava și s-a inversat locul lor pe hartă³⁷.

Ordinea enumerărilor la Procopius nefiind cea riguros topografică, nu poate ajuta la localizarea toponimelor citate. I. Barnea după ce susține că Sucidava ar fi așezarea fortificată de la Mîrleanu, sfîrșește prin a o localiza la Izvoarele³⁸.

Miliarul de la Rasova (păstrat în muzeul Constanța) pus sub Traian Decius (249—251) pentru a indica distanța de 4000 pași de la Sacidava (Sacicidava) ar localiza această așezare antică la numai 6 km de Rasova (probabil în aval). Din nefericire descoperirea făcută întimplător cu mai bine de 20 ani în urmă, nu a fost însoțită de studii pentru a se stabili dacă stilul se află *in situ*. Întrucât indicarea locului de găsire este aproximativă, localizarea Sacidavei nu se poate face cu siguranță nici în acest caz³⁹.

Dacă nu se poate pune ordine între situația din izvoare și cea de pe teren, rămîne totuși de notat că în zona amintită numărul cetăților, de piatră și de pămînt, depășește numărul toponimelor păstrate. Polonic citează numai între Dervent și Muzait nu mai puțin de 8 cetăți din care doar una nu este romană⁴⁰.

Urmele unei impunătoare bazilici în afara zidurilor cetății, care prin dimensiuni ($25,50 \times 11,35$ m) se situață printre cele mijlocii descoperite în Dobrogea, importantul număr de cruciuli și alte obiecte de cult sau în legătură cu cultul, confirmă existența unei puternice comunități creștine pînă la sfîrșitul veacului al VI-lea e.n.

Dimensiunile cetății (două laturi a 160 m cele păstrate parțial depășind 80 m) o situață pe primul loc între cetățile din zona în care se încearcă localizarea Sucidavei, căci dimensiunile cetăților de la Dunăreni (Mîrleanu) și din jurul Oltinei, nu depășesc 150×90 m, în timp ce la Capidava și la Dunăreni (cetatea de la Turnu Orman sau Cetatea

³⁷ Andrei Aricescu, *Quelques précisions sur la carte de la Scythia Minor*, în Dacia N. S. XIV, 1970, p. 299—300.

³⁸ I. Barnea, *Din Ist. Dobr.* II, p. 373.

³⁹ Adrian Rădulescu, *Un miliar de la Decius la Rasova*, în Revista Muzeelor, 4. 1969, p. 349—353.

⁴⁰ P. Polonic, *art. cit.* p. 19: „1 — La răsărit de satul Pirjoaia se văd pe pantă dealului lîngă drum, urmele unei cetăți romane de pămînt, pătrată, cu sănțuri și valuri duble. 2 — la 2 1/2 km. mai spre răsărit se găsește în pădure pe malul Dunării, la locul numit Cale Gherghi, ruinele unei cetăți mari de piatră ... cred că aici a fost după harta lui Peutinger orașul roman Sagadava. 3 — La 4 km. spre nord de Satul Nou se găsește pe malul Dunării una din cele mai bine conservate cetăți romane de piatră ... se numește de popor Cetatea din capul dealului. 4 — Între Cale Gherghi și cetatea de mai sus se găsește pe malul Dunării o cetate de pămînt (Boba Pașa); cred că este o fortificație nouă, făcută de turci. 5 — La 2, 1/2 km. spre nord de satul Oltina se găsește o cetate mare de pămînt. 6 — Pe malul ridicat al Dunării la V. de satul Mîrleanu se găsesc ruinele unei mari cetăți romane de piatră numită de popor Cetatea de la Turnu Orman sau Cetatea Bratca. 7 — La un km. nord de satul Mîrleanu se află o cetate romană ... după harta lui Peutinger a fost aici orașul roman Sucidava. 8 — Pe colțul de deal la sus de lacul Vederoasa, pe malul Dunării, se văd urmele unei cetăți duble pătrate, numită cetatea de la Muzait“.

Bratca), la o latură lungă de 110 m și respectiv 140 m, corespund laturi scurte de 82 și respectiv 90 m. Dacă reținem că prin imprejurimile cetății de la Izvoarele, pe alți puncte de deal, apar resturi de construcții de piatră, ne putem face o idee de importanța acestui loc strategic de pe limesul Dunărean. Configurația geografică de terasă înaltă, cu sănțuri scobite de torrente, situată la cîțiva km în amonte de Oltina, la bifurcarea marelui fluviu într-un braț care se întinde spre cîmpia Bărăganului, dă locului aspectul unei fortărețe naturale, ceea ce nu a scăpat atenției vechilor locuitori. Încă dinaintea pătrunderii romane, în acest punct a existat un vad prin care se făcea legătura cu sudul getic din cîmpia Bărăganului și traversind-o, cu așezările dacice de pe cursul inferior al rîului Ialomița, spre vechea așezare de la Grăsanî. Fără îndoială că băstinașii au apreciat și valoarea strategică a locului, pentru care romanii de mai tîrziu au avut cel puțin aceeași prețuire, din moment ce au intervenit cu lucrări de fortificații, transformînd fortăreața într-un puternic sistem de întărituri.

Scurta trecere în revistă a cunoștințelor asupra localizării așezărilor situate de o parte și de alta a graniței dintre Moesia Secunda și Scythia Minor, la nivelul limesului Dunărean, nu a reușit să arunce o lumină mai puternică, în vederea identificării toponimului așezării și fortificațiilor de la Izvoarele. Realitatea lor însă nu poate fi contestată și posibilitățile de identificare nu sunt încă epuizate. Totuși, cu toate că toponimele terminate în *dava*, de care ne-am ocupat, par corupte și derivate din numele unui trib getic, acela al Sacilor, pe care V. Pirvan îl localizează în imprejurimile cetății Sagadava, la Sud-Vestul Dobrogei⁴¹, și că nimic nu ne împiedică să admitem existența *Saga* — sau *Saca* — davei, atît timp cît *Suci* — sau *Saci* — dava sunt realități necontestate, nu avem încă temeiuri suficiente pentru a considera problema elucidată.

Există și o contradicție între realitățile arheologice care dezvăluiesc urmele unei așezări mai mult decât milenară, și importanța acordată locului de către autorii tabulei peutingeriene. Pe harta lui Peutinger orașele sunt indicate prin două turnuri, iar la cele mai importante pentru activitatea lor comercială turnurile sunt prevăzute cu cerculete. Ar urma concluzia că Sagadava este un punct de importanță redusă, întrucât localizarea ei pe hartă se face doar prin înscrierea numelui. Contradicția este numai aparentă deoarece și alte centre cu o dezvoltare bine cunoscută ca Marcianopolis, Tegulicum sau chiar Sucidava sunt indicate în aceeași manieră ca și Sagadava.

Se știe că Sagadava apare numai în tabula lui Peutinger, nefiind menționată de celelalte hărți și itinerarii antice și că tabula este o copie din secolele XI-XII, după un exemplar mai vechi. La data copierii așe-

⁴¹ Vasile Pirvan, *Getica*, p. 119 și urm.; cf. și Radu Vulpe, *Histoire ...* p. 137.

zarea de la Izvoarele nu mai exista deci de cinci sau șase secole. În această situație ideea revizuirii și punerii ei în concordanță cu situația existentă la data copierii nu poate fi susținută întrucât în acest caz Sagadava ar fi trebuit să fie omisă de pe hartă. Este deci clar că cel puțin în ceea ce privește așezarea de care ne ocupăm, documentul lui Peutinger oglindește o realitate anteroară, care nu poate fi alta decit aceea existentă spre sfîrșitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea e.n. Materialele arheologice și în special mărturiile numismatice atestă existența unei așezări în aceste timpuri, fapt confirmat și de unele plumburi, cum se va vedea mai jos cînd se va încerca datarea lor, dar este posibil că așezarea a căpătat o extindere și o situație înfioritoare mai tîrziu, în secolul al VI-lea. Aceasta poate fi motivul pentru care în tabulă nu este trecută printre așezările importante. Este, bineînțeles, o ipoteză sprijinită pe numeroasele vestigii arheologice caracteristice epocii împărațiilor Anastasius — Justinian.

Avîntul pe care pare să-l fi luat așezarea de la Izvoarele în secolul al VI-lea e.n. este justificat de situația creiată prin reforma monetară a lui Anastasius, de activitatea politico-militară desfășurată cu succes de Justinian și mai puțin de faptul că în tot secolul al V-lea, cînd importante centre dobrogene au fost prefăcute în cenușă, așezarea de la Izvoarele a continuat să existe, după cum ne dovedesc numeroasele monede ale unor împărați ca Arcadius, Theodosius II, Marcianus, Leon I, Zenon, Basiliscus și Anastasius, acesta din urmă cu monede mărunte, datează înaintea reformei monetare din anul 498⁴². Nu ar fi deci greu de înțeles pentru ce castelul de la Izvoarele nu figurează la Procopius printre cele refăcute în timpul lui Justinian, dacă în adevăr nu este unul și același toponim cu Sagadava.

O ipoteză mai nouă⁴³ situiază la Izvoarele ctitoria atribuită lui Constantin cel Mare și cunoscută sub toponimul Constantiniana Dafne. Autorul analizînd pe Ammianus Marcellinus (*De Bellum Gothicum*) și pe Procopius (*De Aedificiis*) în operele căror se menționează în secolele IV-VI, la Dunărea de jos, o cetate cu numele Dafne, stabilește că legenda CONSTANTINIANA DAFNE aflată pe unele monede constantiniene, nu ar avea nici o legătură cu amintita așezare, în realitate ea referindu-se la victoria împăratului asupra marcomanilor, pe Rin.

În continuare, bazat pe Ammianus Marcellinus, reține că cetatea Dafne se află pe malul sudic al Dunării și nu pe cel nordic, cum reiese din opera lui Procopius.

Considerînd că itinerariul Antonin situiază la Izvoarele, Sucidava, (de fapt aceasta nu rezultă suficient de clar), se înlătură dificultatea printre-o altă ipoteză, anume, că toponimicul Sucidava ar fi fost înlocuit cu cel de Dafne.

⁴² Vasile Culică, *Moneda măruntă romano-bizantină din secolul al V-lea e.n. și unele replici în plumb, de la Izvoarele*. Jud. Constanța, în Pontica, V, 1972.

⁴³ Petre Diaconu, *In căutarea Dafnei*, comunicare ținută la Institutul de Arheologie, în anul 1969. Idem, *In căutarea Dafnei*, în Pontica, IV 1971.

Ipoteza este folosită și ca o justificare pentru Procopius, care știind că Dafne a purtat odinioară numele Sucidava, a atribuit Sucidavei din Moesia Secunda, datele Sucidavei din stînga Dunării (Celei).

Dacă, în adevăr, Procopius știa că Dafne este de fapt Sucidava, al cărui trecut i-l atribuie (chiar dacă al altei Sucidava) comite o nouă confuzie folosind și denumirea veche, dedublată corrupt, sub Justinian, cînd încă din timpul lui Ammianus Marcellinus (sec. IV) aşezarea se chemea Dafne.

Potrivit relatărilor lui Procopius, (Constantiniana) Dafne a fost construită . . . „nu de mîntuială“ (în față de Transmarisca) . . . fiindcă socotea că nu este fără folos ca fluviul să fie păzit de ambele părți . . . „ și . . . „cu trecerea vremii, barbarii o distruseseră cu totul iar Justinian a rezidit-o din temelie“ . . .⁴⁴.

Dar mărturiile numismaticice ivite din cetatea de la Izvoarele, pentru perioada cuprinsă între împărații Septimiu Sever și Mauriciu Tiberiu, (cu excepția unor tirani sau împărați cu domnii efemere) nu au decît o intrerupere după Sever Alexandru pînă la Gallienus. Prezența unui număr mare de monede — chiar ținînd seamă de circulația prelungită a unor emisiuni mai vechi — nu poate fi explicată într-o cetate complet distrusă „cu trecerea vremii“.

Dacă monedele pot fi vehiculate dintr-un loc în altul, pentru plumburile comerciale nu se poate susține acelaș lucru. Admitînd localizarea cetății (Constantiniana) Dafne la Izvoarele urmează să considerăm că plumburile atribuite unor epoci anterioare lui Constantin cel Mare, sănădate greșit.

Pe de altă parte, din textul lui Procopius rezultă intenția împăratului de a ridica cetatea în fața unei alte cetăți, aflată pe un mal opus al fluviului. Deci, dacă acceptăm localizarea pe malul drept al Dunării,

⁴⁴ Procopius, *De aedificiis*, IV, 7; Cf. I. Barnea, *Din Ist. Dobr.* II, p. 388—389, 418—419. Textul lui Procopius este echivoc și a dus la interpretări diferite: („după aceasta vine fortăreața Transmarisca, în fața căreia, pe malul opus împăratul Constantin zidise odinioară, nu de mîntuială, o fortăreață numită Daphne, fiindcă socotea că nu este fără folos de a păzi fluviul de ambele părți. Cu trecerea vremii barbarii au distrus-o cu totul; Justinian însă a rezidit-o din temelii“).

G. Popa Lisseanu (*Izvoarele Istoriei Românilor*, XV, p. 29) a cărui traducere o folosim, consideră că expresia ἐν δεμέλιον ἀρέσκενδος se referă la Transmarisca, pe cînd I. Barnea (*Din Istr. Dobr.* II, p. 419) apreciază că Justinian a rezidit Constantiniana Daphne. Deși în text nu combatem a două lectură, prima pare mai apropiată de adevăr, căci însoșii Procopius precizează la începutul capitolului că tratează despre cetățile pe care Justinian le-a ridicat în Tracia: *Să trecem la fortăretele pe care le-a ridicat împăratul Justinian în Tracia lîngă malurile aceluiasi fluviu*), nu la barbari. Indiferent însă de lectura pe care am adoptat-o, identitatea Dafne — Izvoarele este discutabilă, deoarece fie că Justinian a rezidit numai Transmarisca, fie că a rezidit numai Dafne, și într-un caz și în altul, pînă la activitatea lui, ambele cetăți erau ruinate, căci dacă Transmarisca a fost distrusă cu totul de barbari, cu trecerea vremii, Dafne nu putea să aibă o soartă mai bună.

A se vedea textele lui Ammianus Marcellinus și Procopius și în *Fontes historiae daco-romanae*, II, 1970, p. 125 și 469.

trebuie să aflăm neapărat pe malul stîng ruinele altei cetăți; pînă în prezent însă în dreptul cetății de la Izvoarele nu au fost identificate ruine din acea epocă. Presupusa cetate de la Dichiseni este plasată mult în adîncul teritoriului Muntean, mai aproape de apa Ialomița decit de Dunăre⁴⁵. Admitînd totuși că pe malul opus ar putea fi identificată o cetate contemporană, este împotriva datelor istorice ca întărirea limesului dunărean să se fi făcut din spre nord în spre sud, din spre țărmul stîng spre cel drept. Cînd Procopius a „reprodus“ intențiile lui Constantin cel Mare: „fluviul să fie păzit de ambele părți“ a înțeles că fortificațiile existente pe țărmul drept au fost dublate de altele noi, ridicate chiar pe teritoriul barbar.

Se pare că cetatea ridicată de Constantin cel Mare nu suprapunea o alta mai veche, căci altfel izvorul ar fi menționat că împăratul a ridicat ctitoria sa pe ruinele unei vechi așezări getice. Dar noi nu putem admite că pînă la acest împărat romanii nu puseseră piciorul la Izvoarele, căci ar însemna să negăm existența materialelor arheologice anterioare lui Constantin cel Mare și importanța deosebită a punctului de bifurcare a fluviului, pe care de fapt romanii au sesizat-o încă din primii ani ai sosirii la Dunăre. Sumara analiză a textului lui Procopius conduce la convingerea că pune piedici localizării enigmaticei Dafne.

În încheierea considerațiunilor pe marginea argumentelor pro și contra identificării ruinelor de la Izvoarele cu Sucidava moesică, amintim cunoscuta inscripție de la Durostorum, potrivit căreia împăratul Aurelian a învins pe Carpi „inter [Ca] rsium et Sucid [avam]“⁴⁶. Făcînd aprecieri în legătură cu localizarea victoriei împotriva Carpilor „între Hîrșova și Sucidava“, I. Barnea observă, că înfrîngerea s-a desfășurat pe un spațiu impresionant de peste 80 km, dacă ne gîndim la condițiile în care se duceau bătăliile în antichitate⁴⁷ și presupune că lichidarea Carpilor nu a fost rezultatul unei singure lupte ci a unui lanț de bătălii purtate cu grupări de Carpi.

Explicația nu exclude totuși posibilitatea ca Sucidava să se găsească mai aproape de Hîrșova, cum o vedem figurind pe Tabula Peutingeriana și cum lasă să se înțeleagă inscripția de la Durostorum. În această situație ruinele de la Izvoarele ar rămîne încă anonime.

⁴⁵ P. Polonic, Arhiva personală (la BARSR) I, mss 7. *Cetăți Romane și preistorice*, Caetul 8, *Cetatea de la Dichiseni (Gara Mărculești)*, Axintele și Filipești, p. 10, sub titlul „Cetatea romană din Bărăgan, la nord de Dichiseni“ se arată: „La 14 km. drept spre nord de sat, aproape de gara Mărculești (la 6 km. spre sud de ea) se găsește o cetate mare, pătrată, de pămînt. Ea este înconjurată cu un val de 1 pînă la 0,50 m. înălțime și un șanț de 1 m. lat și 1/2 m. adînc“ ... „Latura din spre nord și sud au o lungime de cîte 500 m., celelalte laturi măsoară 300 m.“.

Nu au fost constatare resturi de cultură materială la suprafața solului, dar se menționează spusele locuitorilor care ar fi găsit cărămidă tare și cremene. Cetatea nu a fost cercetată iar datele culese de P. Polonic sunt insuficiente pentru a dovedi origina romană.

⁴⁶ CIL III 12456.

⁴⁷ I. Barnea, *Din Ist. Dobr.* II, p. 274.

II

Din totalitatea martorilor de cultură materială ne-am rezervat pentru studiul de față un număr important de plumburi romano bizantine cunoscute sub denumirea de plumburi comerciale, în descrierea cărora am adoptat clasificarea lui Rostovtsew. Această clasificare are în vedere forma plumburilor, nu conținutul lor și cuprinde următoarele grupe : 1. — Din două părți, reunite printr-o legătură, o parte avind forma unui inel, alta a unui con (conul intră în inel) ; 2. — O formă dificil de descris ; 3. — Mărci (etichete) legate la mărfuri având forma : a) de nasture, b) unei calote conice sau hemisferice ; 4. — formă de sigiliu străbătut de sus în jos de o sfoară ; 5. — plumburi patrunghiulare lunguiete ; 6. — Plumburi încastrate în marmură⁴⁸.

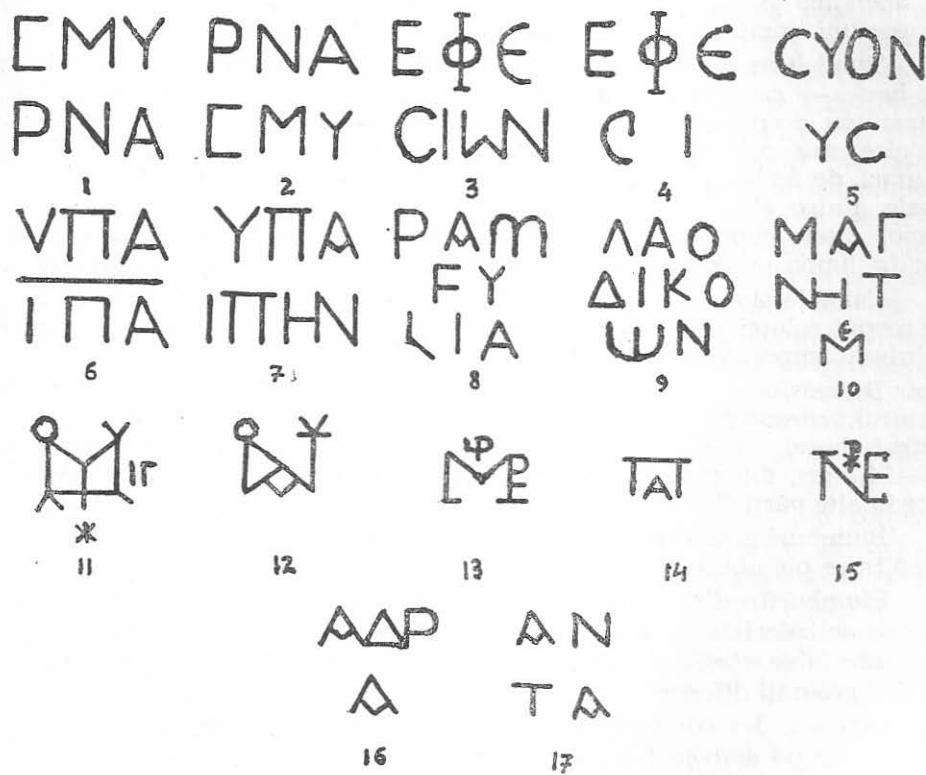

Fig. 1. Forme grafice pe plumburi sigilare.

⁴⁸ Rostovtsew, *Étude sur les plombs antiques*, în Revue Numismatique, IV-ème série, tom. I, 1897, Paris, p. 462—493.

Plumburile noastre, adunate într-o perioadă de două decenii, începind cu anul 1950, intră în categoria plumburilor de mărfuri, grupele 3, 4 și 5. Nu am găsit pînă în prezent plumburi din grupele 1, 2 și 6. Întrucît împărțirea adoptată are ca bază forma obiectelor, plumburile din fiecare grupă diferă între ele în mod substanțial, cele din grupa a 3-a fiind de forma unei calote hemisferice sau conice, cele din grupa a 4-a au aspect plat, mult asemănător monedelor, iar cele din grupa a 5-a sunt patrunghiulare lunguiete (*quadrangulaires oblongs*).

Clasificarea adoptată distinge în cadrul grupei a 3-a tipul a și tipul b. Primul este un plumb plat, avînd pe partea posterioară o calotă hemisferică mult mai mică decît diametrul plumbului, străbătută de o gaură pentru șnur, continuată uneori pe fond, cu un mic sănțuleț. De fapt acest tip diferă de tipul b printr-o reducere excesivă a calotei hemisferice. În timp ce la tipul b calota hemisferică formează corpul plumbului datorită dimensiunilor sale, la tipul a din contră, apare ca un apendice la discul plat pe care se găsește aplicat semnul sigilar de dimensiuni comune, în principiu, pentru ambele tipuri.

Tipul b se prezintă sub formă hemisferică sau conică, avînd aplicat pe bază — care constituie fața plumbului — un cîmp rotund, oval, pătrat sau dreptunghiular, prevăzut cu reliefuri reprezentînd scene mitologice sau religioase, figuri de zei busturi de împărați, figuri de militari, de femei, personaje grotești (grylle), animale, semne de cult, etc. Unele dintre ele sunt însoțite de scurte legende sau de nume de persoane. Altele cuprind numai monograme sau nume de cetăți. Legendele sunt în limba greacă sau latină, cu caractere alfabetice corespunzătoare.

Calotele sunt întotdeauna străbătute de un canal, ca și la tipul 3 a. Pe corpul calotei se disting uneori urmele unor turnări repetate a plumbului sau amprenta lemnului pe care au fost aplicate.

Dimensiunea și greutatea plumburilor noastre diferă de la un plumb la altul, cunoscînd variațiuni cuprinse între următoarele valori: diametrul bazei 14—27 mm; înălțimea calotei 4—11 mm; greutatea 1,5—14,7 gr., din care rezultă că nu ating mărimi considerabile, cunoscute în alte părți⁴⁹.

Plumburile din grupa a 3-a constituie categoria cea mai numeroasă între plumburile găsite la Izvoarele.

Plumburile din grupa a 4-a sunt rotunde, plate, cu cîmpuri sigilare pe ambele fețe, străbătute de sus în jos de canalul șnurului cu ajutorul căruia se atașau de obiectul sau marfa respectivă. Prezintă dimensiuni și greutăți diferite.

Grupa a 5-a cuprinde forme dreptunghiulare, cu amprenta sigilară pe una sau pe ambele fețe, traversate de canalul șnurului prin mijlocul laturei lungi. Amprenta sigilară aplicată în sensul lungimii conține de cele mai multe ori litere și numai o singură dată un cuvînt întreg — toate în caractere latine — sau chiar un simplu dreptunghiu incus.

⁴⁹ CIL VIII, 10484; CIL VIII 2. p. 920.

Dacă între plumburile de tipul *a* și cele de tipul *b* există o strânsă asemănare, în principiu deosebirea constănd doar în dimensiunile corpului plumbului, exemplarele din grupele 4 și 5 se deosebesc radical de celealte, atât prin aspectul fizic și forma ștampilei aplicate, cât și prin modul de confectionare și ștampilare. Concordanța care există între corpul dreptunghiular și ștampila aplicată, încadrarea perfectă a acesteia din urmă în dimensiunile plumbului, sănădind că metalul era pregătit dinainte ținându-se seamă de dimensiunile și forma ștampilei ce avea să se aplice. În asemenea condiții plumbul era prevăzut de la început și cu canalul prin care urma să se introducă șnurul. Lipsa unor prelungiri ale marginilor, cunoscute la grupa a 3-a tipurile *a* — *b* și faptul că crificiile canalului șnurului sunt astupate prin turtire, sănă tot atitea dovezi că plumbul se introducea rece în cleștele de presat prevăzut cu matrița respectivă. *Cachet* — ele cunoscute sub denumirea de *signacula*⁵⁰, gravate în diferite materiale ca pietre prețioase, sticlă, metale, de o formă asemănătoare cu amprentele aflate pe plumburile din grupa a 5-a, nu au fost folosite în cazul de față, deoarece se purtau atașate la inele și deci nu puteau fi aplicate cu ajutorul unui clește.

Reversul plumburilor din grupa a 5-a a rămas plat, lipsit de forme ornamentale sau de text, ca și corpul plumburilor din grupa a 3-a. Există însă și o excepție de la regula stabilită mai sus, în cazul exemplarului prevăzut cu litere pe ambele fețe (nr. 80). Lipsa ornamentelor trebuie căutată în faptul că suprafetele înguste și spațiile în general mici, nu permit texte desvoltate. Față de dimensiunile reduse, lipsa lor nu prejudiciază aspectul plumbului. În ultima analiză se poate susține că aceste sigilii nu urmăreau decât să închidă și să garanteze într-o oarecare măsură trimiterea respectivă, păstrînd însă anonimatul trimițătorului și a locului de expediere. Această concluzie se desprinde și din faptul că pe unele exemplare s-au imprimat doar cîteva litere, sau nici chiar atît, ca în cazul plumbului prevăzut cu dreptunghi încus.

Plumburile din grupa a 3-a se deosebesc de celealte și din punctul de vedere al modului de confectionare.

De obicei plumburile de caracter sigilar se procurau din comerț gata confectionate, titularul lor urmînd doar să le atașeze la corespondență sa, petrecînd șnurul prin orificiul care străbate pastila în acest scop și să le preseze într-un clește special (*βουλλοτήριον*) fixîndu-le pe șnur și transmițîndu-le tipurile sigilare gravate pe capetele cleștelui. Este procedeul folosit încă în zilele noastre la aplicarea plumburilor de siguranță, la sigilarea aparatelor de control, a coletelor cu valori, sau chiar a vagoanelor.

Pentru confectionarea plumburilor din grupa a 3-a s-a practicat o altă tehnică. Varietățile de formă pe care le prezintă acestea, compararea lor din care reiese că nu se găsesc două bucăți identice ca greutate sau ca formă, așa cum ar fi fost normal în cazul că ar fi fost pre-

⁵⁰ Victor Chapet, art. *Signum*, în Daremburg și Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1873—1919, Vol. IV/2 R-S, p. 1330.

fabricate și staționate de clești asemănători, aspectul aspru și neregulat al plumburilor, vin în sprijinul convingerii că nu au ieșit dintr-un clește.

Este edificatoare în această privință compararea numeroaselor exemplare pe care a fost aplicată ștampila cu numele vechiului centru comercial Smirna (nr. 49—56 și 116). Deși stața aplicată pe unele plumburi este identică, forma și greutatea lor diferă, ceea ce dovedește că imprimarea nu s-a făcut cu cleștele și că nu au fost folosite pastile prefabricate. Corpul hemisferic sau conic al plumbului, executat neregulat, este de neînchipuit la o unealtă, căci aceasta ar fi trebuit să dea forme geometrice îngrijite, în deplină concordanță cu amprenta similară aplicată pe față. Lipsa sistematică a oricăror reprezentări — fie chiar ornamentele — pe față posterioară care constituie corpul plumbului, conduce la concluzia că acesta era întotdeauna aplicat pe un fond. Numai faptul că corpul plumbului era ascuns explică lipsa oricărui ornament. Plumburile din grupa a 3-a aşadar, au luat forma unei scobituri în care a fost turnat. În adevăr, de cele mai multe ori suprafața ștampilată depășește apreciabil dimensiunile bazei, ceea ce este întotdeauna evident la plumburile din grupa a 3-a tipul a. Această formă se explică prin turnarea într-o scobitură a unei cantități de plumb al cărei volum depășea pe acela al scobiturii. În unele prelungiri ale feței, constatăte la un număr destul de mare de plumburi, sunt distințe urmele șnurului, ceea ce confirmă că plumbul era turnat peste șnur.

Împrimarea acestuia nu ar fi fost posibilă în condițiile presiunii exercitată de clește, deoarece nu ar fi apăsat decât asupra suprafetei în care s-a imprimat amprenta similară, nu și asupra prelungirilor. Imprimarea șnurului pe aceste prelungiri este încă un indiciu că plumbul s-a turnat după ce coletul fusese prevăzut cu șnurul care-l închidea.

Chiar existența prelungirilor este o dovedă că plumbul se turna peste balot, căci ele nu și-ar avea nici o justificare la un obiect prefabricat.

Același lucru dovedesc deformările pe care le prezintă plumbul nr. 24, acolo unde ar fi trebuit să fie virful conului, particularitate căreia nu-i găsim altă explicație decât că a fost produsă de bulele gazoase degajate de contactul cu masa ambalajului peste care a fost turnat. Această deformare nu este posibilă în condițiile unei presări în clește la un plumb mai dinainte confectionat în vederea folosirii ca sigiliu și nici în cazul imprimării prin lovire, după turnare, căci lovirea ar fi nivelat deformarea.

Este posibil totuși ca la unele plumburi amprenta similară să fi fost imprimată prin lovire, după răcirea plumbului în scobitura practicată în ambalaj. Alegerea momentului cind urma să fie aplicat tiparul similar putea fi în funcție de dispoziția celui însărcinat cu această operărie, dar mai cu seamă de gradul de rezistență la izbitură al ambalajului. În cazul că se aplică în plumbul topit, tiparul similar era încălzit pentru a permite o imprimare de calitate.

Unele plumburi (nr. 6 ; 9 ; 17; 26 ; 28 ; 34 ; 35 ; 42 ; 47 ; 52 ; 60 ; 75 ; 84 ; 87 ; 89 ; 93 ; 95 ; 110 ; 112;) prezintă pe corpul lor anumite linii

părind a fi marginile a două bucăți suprapuse strîns, dînd impresia că plumbul ar fi format din două părți. Examinarea lor nu lasă îndoială că este vorba de un fel de *defecție de fabricație*, de o suprafață despărțitoare care se formează în metal cînd acesta a fost turnat în două rînduri. Este evident că în scobitura făcută în masa ambalajului s-a turnat o cantitate oarecare de plumb, s-a petrecut șnurul, apoi s-a completat printr-o nouă turnare. Operațunea a dus la sudarea plumbului turnat anterior cu cel turnat în urmă, dar la nivelul pereților scobiturii s-a păstrat dunga despărțitoare, deoarece din cauza pereților reci nu s-a mai făcut amestecul între cantitatea de plumb turnată inițial, cu aceea turnată la urmă. Astfel se explică desprinderea bazei de plumburile nr. 20 și 105.

Ipoteza confectionării plumburilor din grupa a 3-a prin turnare directă pe obiectul supus sigilării, este strîns legată de natura materialului din care erau confectionate, pe de o parte șnurul care prindea plumbul, iar pe de altă parte, ambalajul peste care se turna.

Studiul orificașilor care străbat plumburile sigilare a arătat că acestea s-au păstrat deschise, cu mici excepții, prin ele putîndu-se trece cu ușurință și azi, un ac sau o sîrmă. Unele plumburi (nr. 6 ; 9 ; 37 ; 38 ; 52 ; 87 ; 119 ;) păstrează chiar două urme paralele pe orizontală sau verticală. Este de la sine înțeles că plumbul încălzit la temperatura de topire ar fi prefăcut în scrum orice material organic cunoscut în antichitate, care ar fi putut fi folosit drept șnur. Singurul material corespunzător putea fi numai sîrma — de fier, dar mai cu seamă de bronz — căci aceasta nu este cu nimic influențată de temperatura de topire a plumbului. În schimb, numai un astfel de material dur și rezistent explică pentru ce orificiile au rămas deschise, fără a prezenta fenomenul de turtire cunoscut la toate sigiliile cu sfoară, care prezintă orificii astupate prin turtire în direcția presării.

Turtirea orificașilor în plumburile din grupele 4 și 5 este deci un indiciu sigur că acestea erau confectionate din timp și stampilate la rece și că pentru agățare se folosea un material moale, adică un șnur confectionat probabil dintr-o fibră vegetală.

Plumburile care ne-au stat la îndemînă nu au conservat nici un fragment din sîrmele pe care erau prinse, dar explicația trebuie căutată în faptul că la ruperea sigiliului sîrmele erau adunate cu grijă, fiind un articol prețios, fie în aceea că — în cazul sîrmei de fier — a fost distrusă prin scurgerea timpului, de agenții chimici din sol.

Un număr de plumburi (nr. 53 ; 54 ; 92 ; 96 ; 99) prezintă sfîrte cături pe fața sigilată, ceea ce se explică prin desprinderea violentă a sîrmei.

Suprafața unora (nr. 45 ; 47 ; 51 ; 52 ; 55 ; 64 ; 68 ; 72 ; 73 ; 106 ; 114) este degradată de găuri care fac legătura cu canalul șnurului. Și acestea se datorează tot sîrmei care a forțat și a atacat chimic stratul de plumb în zonele unde a fost mai subțire. Faptul că pereții canalului șnurului nu au o grosime uniformă pe tot parcursul acestuia, dovedește o dată mai mult că plumburile nu erau prefabricate ci turnate pe legătura șnurului, căci plumbul turnat într-o ștanță ar fi avut pe lîngă o

formă studiată, grosimi corespunzătoare, pe cind plumbul turnat peste o înodătură de sîrmă, fără o formă regulată, are variațiuni în grosime după cum sîrma este aşezată mai sus sau mai jos, față de suprafață pe care s-a aplicat sigiliu.

Folosirea sîrmei era justificată prin rezistența la temperatură a plumbului topit și prin rezistența la transporturi grele, pe corăbii și caravane, la distanțe mari, ale unor trimiteri voluminoase sau importante.

Este ușor să ne imaginăm cum se aplicau sigiliile din grupa a 3-a. Scobind cu un instrument oarecare în lădița de lemn, o cavitate hemisferică sau aproape conică — ceea ce se putea realiza ușor cu vîrful unui cuțit — agentul antic întindea sîrma, o împreuna deasupra, practicind poate și un șanțuleț pe traseul sîrmei pentru că aceasta să se îngroape, cam cît grosimea ei, în lemnul ambalajului. Turna apoi o mică parte din cantitatea de plumb și verificind operațiunea, lăsa să curgă și restul plumbului, în cantitate utilă, după care acelaș agent sau un ajutor al său, aplica cu grijă pe plumbul încă topit ștanța sigilară. Prin această operațiune plumbul rămînea în cavitatea din ambalaj.

Întrucît pînă în prezent nu au fost găsite obiecte cu cavitați care să poată fi considerate lăcașuri ale plumburilor sigilare, presupunem că ambalajele pe care se aplicau sigiliile erau confecționate din lemn.

Plumbul nr. 71 prezintă pe con unele striațiuni paralele care par să fi imprimarea dungilor anuale din structura lemnului. Ar constitui deci o indicație asupra materialului utilizat la confecționarea ambalajului. Nu este însă exclus ca scobitura în care s-a turnat plumbul să fi fost practicată într-o bucată de lemn dur, într-un tipar de piatră, sau de pămînt ars. În acest caz turnarea plumbului ar fi evitat contactul cu ambalajul pentru a nu-l degrada, căci ipoteza presupune un ambalaj alterabil la căldură, de pildă, un sac de pînză sau de piele. Se înțelege că după turnare, plumbul rămînea atîrnat, nu încastrat în ambalaj.

Deși sunt cunoscute plumburi pe corpul căror se păstrează amprenta unui țesut gros⁵¹, nici unul din plumburile noastre nu prezintă această particularitate. În atare situație, pentru plasarea plumburilor noastre nu ne mai rămîn decit lăzile de lemn care conțineau mărfuri și poate trimiteri militare, sau tiparul de piatră.

Mărimea plumbului putea fi pînă la un anumit punct în directă legătură cu mărimea lăzii, cu grosimea scînduirii, dar și cu practica locului sau atelierului care ambala și expedia, ori a biroului volum. Un lucru rămîne cert, anume că se cerea un minimum de îndemînare pentru a turna plumbul în aşa fel încît să depășească cu o anumită măsură marginea scobiturii în care era lăsat să curgă spre a forma suprafață necesară aplicării amprentei sigilare. O bună parte din plumburile noastre sunt o dovedă că această îndemînare nu lipsea celor însărcinați cu

⁵¹ Rostovtsew, *art. cit.* p. 462; M. Rostovtsew și M. Prou, *Supplement au Catalogue des Plombs antiques de la Bibliotèque nationale*, în *Revue Numismatique*, 1900, seria 4, tom. 4 p. 313—354, pl. plumbul nr. 19 a.

aplicarea sigiliului. Neîndemînarea este însă vizibilă la plumburile nr. 16, 33, 45, 55, 56, 101, cu suprafete mult mai mici decât cele ale amprentelor sigilare, care în această situație au fost imprimate parțial, sau la plumburile nr. 10, 34, 64 cu amprente aplicate excentric sau prea apăsat.

Tinând seamă de anumite caracteristici cît și de practicile obișnuite în sigilările din timpul nostru, se poate presupune că unele lăzi erau prevăzute cu mai multe sigilii asemănătoare sau deosebite, puse de unul sau de mai mulți trimițători, în aceleași locuri sau în localități deosebite, unele din ele având și un caracter fiscal sau vamal, cele care poartă o singură urmă de sîrmă fiind probabil secundare, aplicate pe diferite părți ale coletului, nu la locul de împreunare a capetelor sîrmei.

Astfel, unele din sigilile aplicate puteau purta denumirea localității de expediere sau de tranzit, unde se percepeau și anumite taxe, pe cînd altele prevăzute numai cu simbol puteau avea doar rolul de recunoaștere și de garanție că trimiterea nu a fost violată pe parcurs. Probabil că unele din ele constituiau adevărate *mărci de fabrică*.

O încercare de a identifica caracterul trimiterilor în funcție de legenda și de simbolurile cuprinse de amprenta sigilară, nu pare posibilă pentru moment. Nu este exclus totuși ca simbolurile caracter creștin să fie în legătură cu mărfuri ale unor instituții sau asociații religioase, dar în aceeași măsură pot aparține unor persoane laice care îmbărișaseră noua regilie și pe care o luau în sprijinul activității lor.

Plumburile cu efigii de împărați au fără îndoială un caracter oficial, cu toate că pare neobișnuit faptul că aceste piese nu se deosebesc ca mărime sau execuție de celealte piese neoficiale.

În ceea ce privește plumburile plate, de formă dreptunghiulară, pare să fi fost atașate la trimiteri de mici dimensiuni, ușor de manipulat, cu caracter oficial, după cum sintem îndreptăți să deducem din concentrarea legendelor. Rămîne însă un semn de întrebare forma lor incomodă, cel puțin pentru aceleia care fiind srise pe ambele părți nu au fost strîns atașate de coletul pe care-l însoțeau.

Plumburi comerciale, considerate vamale, judecînd după datele cunoscute din publicații, au fost găsite numai în cîteva localități pe cîrprinsul imperiului, din Britania pînă la Rusicade (Philippeville) în Africa, iar numărul lor este întotdeauna puțin important față de volumul operațiunilor desfășurate pe un interval de mai multe secole. Singur vechiul Lugdunum (Lyon) face excepție, cu cele patru mii de plumburi scoase din albia fluviului Saône. Plaja de la Rusicade a furnizat mai mult de o sută din Helellum (Ehl, în Alsacia) provin douăzeci de exemplare, iar din Britania provin cîteva zeci (Brough Castle = Westmoreland, Durocornovium = Cirencester, Felixtown = Suffalk).

⁵² Siegfried J. de Laet, *Portorium, étude sur l'organisation douaniere chez les romains, surtout à l'époque du haut — empire*, 1949, Brugge (Belgie), p. 141, 164, 195, 257, 285 ; M. R. Cagnat, *Étude Historique sur les impôts indirects chez les Romains jusqu'aux invasions des barbares*, Paris, MDCCCLXXXII (1882), p. 67, 71.

Cele cunoscute din publicațiile românești, găsite pe litoral probabil marea majoritate la Tomis — sint în număr de cîteva zeci.

Nu însă toate plumburile amintite pot fi puse în legătură cu biorurile vamale ci cu siguranță o cantitate apreciabilă sint semnele distinctive ale proprietarilor mărfurilor. O parte din cele găsite la Lyon și Philippeville au imprimate numele localităților respective, întreg (RUSICADE) sau prescurtat (LUG, LUG VEC, VIC LUG) ceea ce a justificat concluzia că aici au funcționat *stationes portoriae*⁵³. Rămîne însă inexplicabil — și nu avem de a atribui deficit hazardului — faptul că plumburi cu numele acestor importante stationes nu s-au mai găsit în alte localități, cum era de așteptat în cazul unor plumburi aplicate pe mărfuri în trecere, deși exemplele nu lipsesc pentru alte stațiuni ca Arles (ST (ationes) AREL (atensis) ONP... găsit la Lyon, Beyrut (COL (oniae) BER (ytensis) și TYRI, ambele cu loc de găsire necunoscut⁵⁴ sau Smirna, Efes, Magnezia, Laodiceea, Ypaipa, Sonia, pentru care cităm plumburile din lucrarea de față, găsite la Izvoarele.

Deși în aparență simplă, problema plumburilor zise comerciale prezintă și unele părți obscure, de natură să arunce nesiguranță asupra interpretării modului cum au circulat. Referindu-se la cele peste o sută de plumburi găsite pe plaja de la Philippeville, R. Cagnat se află în imposibilitate de a propune explicații satisfăcătoare în legătură cu întrebuițarea lor și nu poate discerne dacă au fost aplicate înainte sau după ce mărfurile au intrat în port, pentru a indica scutirea vamală sau ca urmare a perceperei taxelor⁵⁵. Din această dilemă ieșe emîșind ipoteza, pentru care nu poate produce argumente, că plumburile sint de mai multe feluri. Pentru plumburile cu efigii imperiale apreciază că erau aplicate în vederea asigurării imunității vamale a împăraților, privilegiu stabilit prin lege⁵⁶.

Rostovtsew atribuie plumburilor de mărfuri rolul de a sigila lăzile și coletele cu mărfuri expediate în diferite părți ale imperiului roman înziriu⁵⁷ cu sigiliul expeditorului sau al autorității fiscale sau vamale. Pentru plumburile clasificate de el în grupa a treia nu exclude posibilitatea de a fi fost întrebuițate la sigilarea diplomelor militare⁵⁸, care aveau nevoie de un material mai rezistent decît ceară. Nici una dintre diplomele găsite pe teritoriul românesc nu a păstrat însă sigiliile cu care au fost prevăzute și nu pot contribui cu nimic la verificarea ipotezei.

S. J. de Laet, referindu-se la plumburile găsite mai de mult la Lyon, împărtășește concluziile lui R. Cagnat, cu aceeași rezervă, admînd că plumburile au putut să fie fixate pe baloturile cu marfă pentru a proba că drepturile de vamă au fost achitate, sau să acorde liberă

⁵³ M. R. Cagnat, *op. cit.* p. 68, 72.

⁵⁴ S. J. de Laet, *op. cit.* p. 340.

⁵⁵ M. R. Cagnat, *op. cit.* p. 72—73.

⁵⁶ M. R. Cagnat, *op. cit.* p. 120.

⁵⁷ Rostovtzew, *art. cit.* p. 462.

⁵⁸ *Ibidem.*

trecere celor care se bucurau de scutire vamală din diferite cauze. Plumburilor stampilate cu numele unei *stațio* (vamală), le recunoaște rolul probant al achitării taxelor și menționează un număr însemnat de exemplare prevăzute cu numele unor particulari, pe care le consideră semne de recunoaștere ale proprietarilor mărfurilor⁵⁹.

Cu sau fără prudentă, principalii autori preocupați de aceste grupe de plumburi antice, săn de acord că ele se aplicau pe baloturi de marfă, pe de o parte de expeditorul sau proprietarul mărfuii pentru recunoaștere, pe de altă parte — și aceasta în principal — de organul fiscolovamal — pentru asigurarea că taxele au fost achitate.

În egală măsură însă autorii citați ezită cind ajung pe punctul de a stabili care anume dintre numeroasele și variantele plumburi săn ale autoritatii vamale și care aile altor instituții, asociații sau persoane particulare. O primă atribuire către birourile vamale este facilitată de stampile care poartă imprimat un nume de localitate, dar marea majoritate a plumburilor de marfă nu oferă nici un indiciu spre a îndrepărtăti clasificarea lor în una sau în cealaltă categorie.

În aceeași măsură lipsesc indicațiile asupra mijloacelor care stăteau la îndemina funcționarilor vamali pentru a distinge și a interpreta mulțimea de simboluri, de a ști cine și în ce scop a aplicat plumburile care se aflau la un moment dat pe baloturile cu marfă.

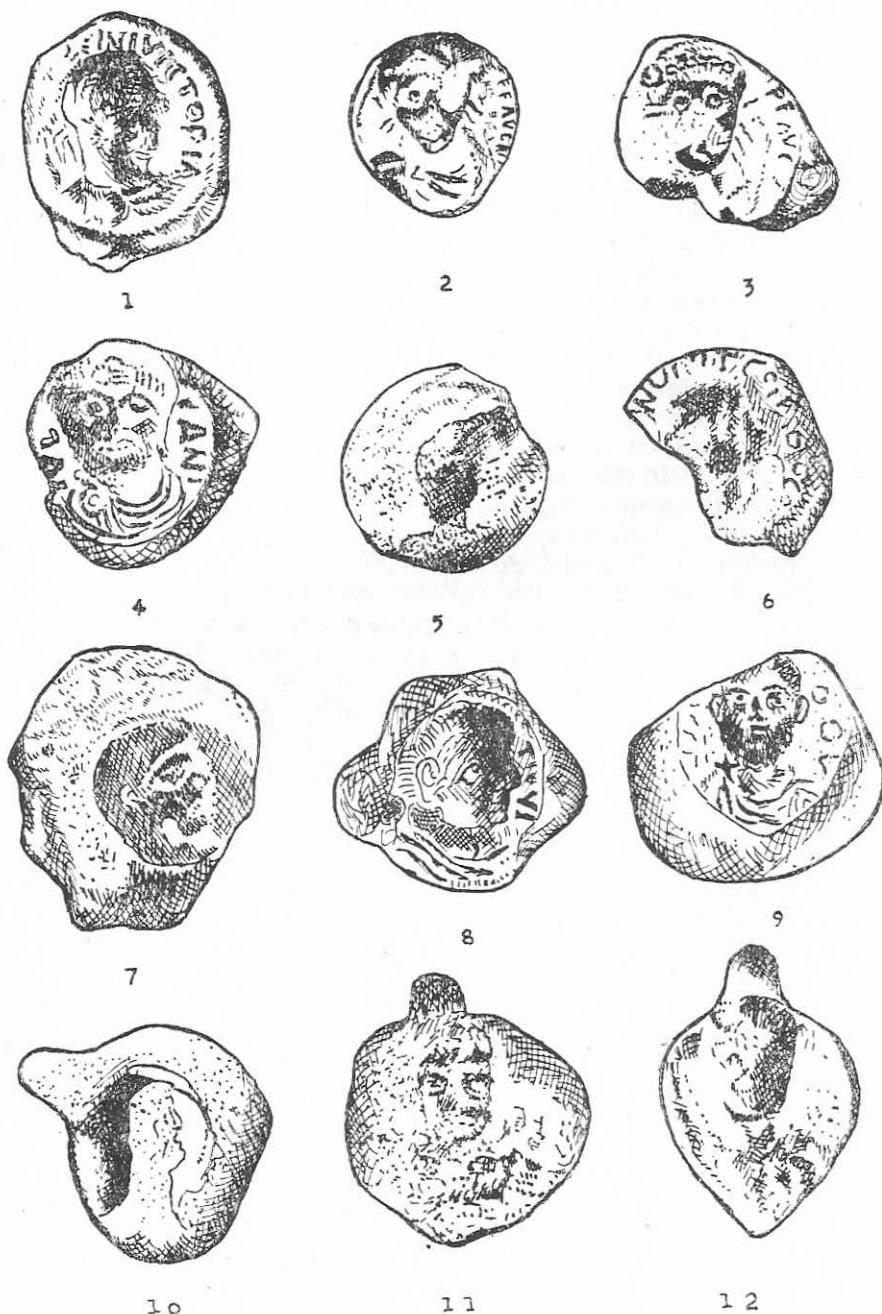
Procedind la o clasificare a plumburilor găsite la Lyon, după conținutul lor, R. Cagnat le împarte în șapte categorii : 1) cu efigia împăratilor ; 2) cu nume de magistrați sau numere și LEGIO, LEG fiind de părere că acestea garantau libera circulație a mărfurilor scutite de taxe ; 3) cu nume de negustori din Lyon ; 4) cu amprente asemănătoare celor de pe monedele bătute la Lyon ; 5) cu imagini de păsări și în special de corbi, aluzie la etimologia numelui orașului : Lugdunum = colina corbilor ; 6) cu nume de orașe ; 7) cu inscripții prescurtate în care apare și numele orașului : LUG, LUG, VEC, VIC LUG⁶⁰.

Ceea ce derutează este faptul că un mare număr de plumburi cu nume de localități, provine chiar din localitatea respectivă și nu din alte părți cum este de așteptat dacă ar fi fost aplicate la expedierea dintr-un centru economic sau militar, ori cu ocazia trecerii prin diferite posturi de vamă.

Desfacerea intr-un anume loc a coletelor sosite justifică existența acolo a însemnate cantități de plumburi, dar rațiunea aplicării lor pe baloturi în momentul sosirii la destinație nu se conturează limpede căci, aici, baloturile săn desfăcute pentru a fi verificate sub raportul conținutului, după care săn predate beneficiarilor, în cazul că mărfurile sau destinatarii săn scutiți de taxe sau acestea au fost achitate pe loc. A admite că de aici nu se făceau expedieri ci numai primiri ar fi tot atât de fals ca a susține că stampile cu numele orașului se aplicau doar pe baloturile primite, în timp ce expedierile erau marcate cu alte semne.

⁵⁹ S. J. de Laet, op. cit., p. 166—167.

⁶⁰ M. R. Cagnat, op. cit., p. 67—68.

Planșa I — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

Numărul redus al localităților în care au fost găsite plumburi comerciale, deși pe cuprinsul numeroaselor provincii ale imperiului se aflau renumite centre comerciale și stațiuni vamale, constituie o altă problemă nedeslegată. Raritatea micilor obiecte nu-și găsește o explicație mulțumitoare, oricât motive am invoca pentru a justifica dispariția sau inexistența lor. În mod normal ar trebui să găsim astfel de plumburi în toate centrele de oarecare importanță economică, întrucât transporturile și importurile de mărfuri vizau toate așezările imperiului și toate reședințele militare. În fapt, aici se sfîrșea călătoria baloturilor și deci aici urma să fie rupte și sigiliile. Prezumția că de la punctul vamal sau de pe frontieră pînă la destinație marfa circula fără sigiliile respective, este discutabilă, căci măcar unele din plumburi, puse de expeditor, trebuia să parvină destinatarului. Chiar dacă baloturile erau desfăcute la limitele provinciilor și plumburile puse inițial erau rupte cu această ocenzie, pentru continuarea transporturilor, se aplicau, fără îndoială, alte sigili căci, la destinație, era necesar să se facă dovadă că trimiterile pentru care s-au plătit taxele, nu au fost înlocuite cu altele.

Deși inscripțiile atestă un mare număr de stațiuni vamale, numele lor nu apare pe sigiliile comerciale în aceeași măsură, așa cum se întimplă cu Rusicade, Lugdunum și mai cu seamă cu cele din Asia minoră despre care ne vor informa paginile ce urmează. Sintem îspiti să gîndim că nu toate stațiunile vamale erau dotate cu sigili de aplicat pe plumb, dar cunoștințele pe care le avem despre organizarea minuțioasă a sistemului vamal romano — bizantin, nu ne acordă îngăduință. Nu este exclus ca pentru unele sigilări să se fi folosit de către stațiunile vamale, ale căror nume nu ne-au parvenit pe plumburi, un alt material, similar cu ceară roșie din zilele noastre, asupra căruia acțiunea distrugătoare a timpului s-a manifestat din plin. Totuși, ținind seamă de frecvența destul de ridicată a plumburilor cu alte simboluri, nu pare plauzibil să sigilarea s-ar fi făcut în mod curent cu alceva în afară de plumb. Existenza lor pe un spațiu și într-o perioadă de timp vaste, argumentează pentru generalizarea sigilării cu plumb.

Pe un număr de plumburi de la Lugdunum, după cum a reieșit mai sus, au fost identificate numele unor negustori locali. Deși nu destul de numeroase, și plumburile de la Izvoarele cuprind diferite nume care ar putea fi atribuite producătorilor din mărfuri, dar pe totalul plumburilor cunoscute rezultă un număr prea mic de nume proprii, față de numărul sigiliilor cu alte simboluri. O primă concluzie care se impune ar fi că aceleași categorii de persoane sau instituții aplicau, cînd amprente cu inscripții, cînd amprente cu simboluri figurate, dar poate fi admisă și ipoteza că unii negustori nu-și incredințau numele ci aplicau pe plumburi semnele lor distinctive, care se bucurau de aceeași popularitate ca și numele lor.

Dar recunoașterea unor sigili neoficiale ridică noi dificultăți atât prin numărul mare al celor care pot fi considerate particulare, cât și prin marea lor asemănare cu celelalte. În măsura în care birourile vamale aplicau plumburi cu numele stațiunii, celelalte plumburi care în-

sumează marea majoritate ar urma să fie considerate particulare. Această disproporție nu este admisibilă, deoarece fiecare balot avea să poarte pe lîngă sigiliul expeditorului, cel puțin un sigiliu vamal-fiscal și în acest caz cele oficiale nu pot fi mai puțin numeroase decit cele particulare. Nu se poate susține că expeditorul aplică pe balot mai multe plumburi, căci în acest caz plumburile cu simboluri s-ar fi găsit în numeroase exemplare asemănătoare, ceea ce nu reiese din examinarea plumburilor, de la Izvoarele, unde dubletele au caracter de excepție pentru plumburile cu simboluri. În schimb sunt mai frecvente la aceleă stampilate cu nume de localități.

De bună seamă că printre plumburile cu simboluri vor fi multe aparținând nu unor negustori ci asociațiilor cu caracter religios, unităților militare, dar pentru izolarea lor lipsesc criteriile de identificare.

Marea asemănare tipologică, între amprente cu efigii imperiale și cele presupuse a aparține unor negustori, sau poate posturilor valabile, rămîne să-și găsească explicația după o mai amplă considerare a unui material necunoscut încă. Nu ezităm să menționăm confuzia, în care ne putem afla în orice moment, între plumburile oficiale care atestă plata sau scutirea de taxe și cele puse de diferiți particulari pentru recunoaștere, cît și între cele prin care se constată plata taxelor de portorium și cele pentru altfel de taxe, de intrare sau de trecere prin anume locuri.

III

După examinarea generală a principalelor probleme ridicate de plumburile comerciale am considerat utilă analiza sumară a aspectelor prezentate de cele 132 piese adunate din ruinele de la Izvoarele.

Nu ne-am îngăduit să renunțăm la amânunte care ar părea de prisoș, călăuziți fiind de gîndul că aspecte în aparență inutile azi, pot intra în atenția cercetătorului de mîine⁶¹.

⁶¹ Numărul de ordine din descriere corespunde cu nr. din planșele în care au fost redate față cu amprenta sigilară și profilele plumburilor.

Profilele în mărime naturală prezintă plumburile privite de la baza amprentelor sigilare. Profilele plumburilor ale căror amprentă sigilară sunt degradate au fost desemnate din pozițiile cele mai caracteristice.

Din planșele cu fețele plumburilor lipsesc acele plumburi a căror amprentă este complet degradată iar din planșele cu profile lipsesc acele cu altă formă decit hemisferică sau conică (grupele 4 și 5).

În descriere am indicat numai greutatea (G) plumburilor și dimensiunile amprentelor sigilare, acolo unde s-au putut stabili cu certitudine. Pentru plumburile a căror amprentă nu păstrează elementele necesare stabilirii dimensiunilor, nu s-a mai făcut nici o mențiune.

Dimensiunile amprentei sigilare au fost redate sub formă de fracție ori de câte ori forma amprentei este ovală (Ia) sau dreptunghiulară (La). În aceste cazuri valoarea scrisă ca numărător reprezintă diametrul pe verticală sau înălțimea dreptunghiului, iar aceea redată ca numitor, diametrul pe orizontală sau baza dreptunghiului.

1. — I c, vîrf rotunjit. U i s . 1. Bustul lui Constantin cel Mare, încununat. Profil spre d. Două pamblici înăodă cununa fluturînd spre s. Fibulă pe umărul d. Pe margini legenda C [ONS] TANTINI VICTORIA. Degradări la bârbie și pe marginea stîngă. G 4, 72 gr. Da 13/... mm.

2. — I b, mult aplatizat. 2. Bustul unui împărat, încununat, din față. Figura mutilată parțial prin ruperea canalului; nasul și bâribia turtite prin lovire. În cimp, pamblicile de la cunună, două lîngă obrazul d, trei lîngă obrazul s. În cîmpul din d, deasupra pamblicilor, o stea cu șase raze, din trei linii încrucișate. Pe clavicula d, o fibulă rotundă. În d, din legenda circulară, ... P F A V G. G 2,50 gr. Da 13/12.

3. — I b, curbură foarte joasă. 2. Marginea păstrată, înălțată cu 3 mm. Bust din față al unui împărat, încununat cu diademă din două rînduri de perle. Trei pamblici din cunună în dreptul obrazului s. Nasul, obrajii și cea mai mare parte din umeri și piept, degradate. În s un rest de legendă ... P F A ... Imprimare cu același tipar ca precedentul. G 2, 88 gr. Da 13/... mm.

4. — I c, U i s . 3. Bust bărbătesc, din față. Părul bogat, sub o cunună acoperă parțial fruntea. Mustățile și barba conturează buza superioară și bâribia. Aer grav și solemn. Agrafă rotundă cu buton central, pe umărul d. În jur legenda I V L I A N I. G 3,25 gr. Da 13/12 mm.

5. — I b. 2. Bust bărbătesc din față. Turtit și corodat. Ochii deplasați în părți, bulbucați. G 4,47 gr. Da 13/...mm.

6. — I c. U 2 t. 3. Orificiul larg indică o sîrmă groasă sau două sîrme alăturate. Cîteva elemente din creștetul unui cap bărbătesc, spre d. Din legenda circulară ... N V I ... C I A ... G 3,80 gr. Da 13/... mm.

1. — I a terminat cu un buton. U i s . 3. Bust bărbătesc spre d, figură severă, sprincene groase. Anepigraf. G 3,70 gr. Da 13/13 mm.

8. — I b. U i s . 3. Bust bărbătesc în profil spre d. În părți probabil resturile unei legende IV ... VI. Patină castanie. G 3,50 gr. Da 13/11 mm.

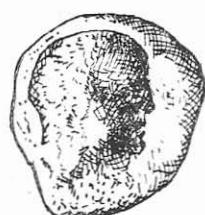
9. — I a. U 2 t. Lipsă partea din s sus, tăiată din vechime. 3. Bust bărbătesc din față, cu urechile depărtate. Din legenda ΠΑ...ΠΟΥ G 4,58. Da 13/12 mm.

Termenii dreapta (d) sau stînga (s) folosiți în descrierea amprentelor, trebuie să înțeleși din poziția celui care privește.

Pentru economia descrierilor, au fost folosite prescurtări: *Forma plumburilor*. I a = plumb hemisferic; I b = calotă sferică; I c = plumb conic; I d = plumb în formă de nasture; I e = plumb cilindric; II = plumb monetiform, III = plumb dreptunghiular. *Urma celei de a două turnări a plumbului* = U 2 t; *Urma imprimării sîrmei pe prelungirea plumbului* = U i s ; *Direcția canalului șnurului însemnată cu cifrele 1—4*, indică direcțiile.

Plumburile nr. 37, 40 și 42 au fost reproduse de P. Diaconu în articolul *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, publicat în Biserica Ortodoxă Română, LXXXI, nr. 5—6, 1963 p. 548 și fig. 2.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

Planșa II — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

10. — I c. 4. Cap bărbătesc în profil spre d, cu gât lung și puternic, degajă un aer de energie și forță brută. Anepigraf. Imprimare adințită la 4 mm. G 8,66 gr. Da 13/... mm.

11. — I c. Canal, 1, foarte larg. U. i s. Bust de bărbat din față. Degradat din vechime. G 5,07 gr. Da 13/... mm.

12. — I c. U i s. Canal 1, deschizături mijlocii inegale. Bust din față, bărbătesc. Fruntea degradată. Șters. G 4,93 gr. Da 13/... mm.

13. — I a, ușor aplatizat prin turtire. U i s. 2. Cap spre d, bărbătesc. Lipsit de legendă. Patină castanie. G 4,10 gr. Da 13/... mm.

14. — I b. Creștetul unui cap bărbătesc în profil. Părul cu fire drepte. În s sus un ornament rotund, cu un punct în mijloc și două prelungiri la partea superioară, îndreptate lateral, terminate prin cîte un punct. Restul distrus. Patină vinătă. Anepigraf. G 4,46 gr.

15. — I c, scund. Pe latura stîngă, o margine asemenea unei viziere. 1. Bust bărbătesc în profil spre s. Mustață și probabil barbă. În față, în dreptul frunții, o stea cu șase raze. Anepigraf. G 4,34 gr. Da.../9 mm.

16. — I a, păstrat parțial. Canalul, 1, foarte larg, cu deschizătură în formă de estuar. Cap bărbătesc spre d. Se păstrează doar creștetul cu părul pieptănat întins, urechea și o parte din obraz. În cîmp, în s sus, un rest de legendă ... V A ... G 2,56 gr.

17. — I a, margini evazate. U 2 t. Canalul, 1, lățit. Imprimare excentrică. Cap tînăr spre d. Părul cîrlionțat. Pe gât un veșmînt ușor în falduri. În dreptul umărului și sub bărbie, partea superioară a unui scut. Figura are trăsături feminine, dar pare a fi a unui adolescent. Anepigraf. G 4,85 gr. Da 11/10 mm.

18. — I b, cu urme de lovitură. 2. Chip bărbătesc spre s, încins probabil cu o pamblică peste părul cîrlionțat. Partea din față degradată prin lovire. Anepigraf. Patină maron — cenușie. Indică că a fost executat cu aceeași matriță ca precedentul. G 4,31 gr. Da 11/10 mm.

19. — Formă de trunchi de con. 4. U i s. Orificiul superior foarte lung, cel inferior mic, cu urmele a două sîrme paralele. Cap femeiesc spre d, susținut de un bust privit din față. Aer rece, lipsit de detaliu. Coafură redată ca o cască. În cîmp V I a. G 3, 17. Da 10/10 mm.

20. — Cap tînăr de femeie, spre s, cu păr bogat, lăsat liber peste umeri. La gât perle. Anepigraf. Corpul plumbului pierdut. G 1,57. Da 13/... mm.

21. — Formă particulară, asemănătoare unei pastile, continuată cu un con jos cu baza lărgită. În partea superioară o margine de 2 mm. Canal, 2, foarte larg, cu orificiile deschise sus în corpul și jos în față plumbului. Cap de femeie tînără, spre s, părul strîns. Partea de sub gât distrusă de orificiul de ieșire al sîrmei. În cîmpul din față un relief neclar. G 5,04 gr. Da 13/... mm.

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

Planșa III — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

22. — I a, curba ușor turtită. 4. Diana, cu arcul și săgeata în cîmpul din d, în poziție de tragere. Detaliile estompate. Anepigraf. Patină albă. G 6,61 gr. Da 13/12 mm.

23. — I a, margini evazate. 2. Victoria, mergînd spre s. În mîna d, o cunună, în mîna s, probabil, o ramură de palmier. Anepigraf. Patină maron inchis. G 4,00 gr. Da 13/12 mm.

24. — I a, 2. U i s. Personaj mitologic așezat spre s. Cu mîna d, saltă capacul unei ciste din care ieșe un șarpe, în mîna s cornul abundenței. Pe marginea superioară P R I ... V A S. G 6,68 gr. Da 12/12 mm.

25. — I a, ușor turtit. 4. Două personaje față în față. Cel din d, probabil femeie, așezată pe o blană, trei sferturi din spate, privește spre s către celălalt personaj, mai mic, în picioare, cu capul acoperit de o cască (?). Primul ține, cu capul în jos, un șarpe mare, care coboară de pe umărul s dealungul brațului. Secundul ține în sus, deasupra capului celuilalt, un șarpe asemănător, care atîrnă dealungul brațului, umărului și coapsei d. Anepigraf. G 5,98 gr. Da 11/12 mm.

26. — I c, cu baza largă. 1. Deschizătura superioară foarte largă pătrunză în corpul plumbului și pe față pînă aproape de mijloc. Deschizătura inferioară ajunge pe corpul conului pînă la 1/3 din diametrul plumbului. În apropiere de vîrf un orificiu oval, rămas de la turnare, răspunde în canal. U 2 t. Personaj în picioare din față în mișcare spre s. Veșmint lung cu falduri. În mîna d probabil o fâclie. Mîna s liberă pe lîngă corp. În cîmp jos, probabil, un șarpe curbat spre palma personajului. Lateral, în ambele părți obiecte neidentificabile datorită conservării precare. Capul distrus de orificiu. G 5,80 gr. Da 13/12 mm.

27. — Inițial I a, acum turtit pe ambele fețe. 3. Bărbat gol spre d. Se păstrează doar partea superioară a trupului, aplativat. Anepigraf. G 6,76 gr. Da 10/10 mm.

28. — I c, bază largă, vîrf rotunjît. U 2 t. 1. Personaj în picioare, din față, veșmint pînă la genunchi, în mîna d cornul abundenței. În mîna s, probabil o coroană. Legenda ΦΥΝΔΩΝ ,pe latura din d. Comparat cu următorul, pare că partea din legendă de pe marginea s este stearsă. G 4,45 gr. Da 13/12 mm.

29. — I a. 3. Orificiul din d, vizibil pe față. Personaj asemănător precedentului, probabil femeie. Legenda păstrată parțial... YAN [ΦΥΛ]ΩΝ G 3,20 gr. Da 13/12 mm.

30. — I a. Canal, 4, foarte larg. Oval împărțit în două părți inegale, printr-o linie orizontală. Cea de sus mai mare, închide o Victoria (?) flancată de două personaje minuscule, neclare. Partea superioară include un corn al abundenței, culcat cu deschizătura spre d. Anepigraf. G 6,12 gr. Da 13/12 mm.

31. — I a. 2. Deschizătura inferioară prelungită pînă în mijlocul plumbului. Oval împărțit în două cîmpuri egale, suprapuse. În registrul de sus, un simbol neidentificat în forma literei Y, flancat de doi lei îndreptați către margini, dar cu capetele întoarse spre simbolul din centru. În registrul inferior un simbol neidentificat flancat de două

păsări, probabil bufnițe sau vulturi, cu aceeași poziție ca și leii de deasupra. G 5,68 gr. Da 12/11 mm.

32. — I b. U i s. 4. Pasăre așezată, spre s, pe un obiect neidentificat, privind îndărât. Vultur pe delfin sau bufniță. Pentru ultima ipoteză vezi ochii însemnați prin două adâncituri, capul rotund și lipsă unui cioc ascuțit. În acest caz obiectul pe care se sprijină ar putea fi o amforă, ca pe unele monede ateniene. Către ultima ipoteză conduce și poziția corpului păsării. În față unul și deasupra două semne neidentificate. G 5,70 gr. Da 12/11 mm.

33. — I a. 1. Pasăre în profil spre d, cu capul spre s, ținând în cioc o ramură sau un spic mare. Anepigraf. G 5,63 gr. Da .../8 mm.

34. — I c. U i s — U 2 t. 3. Leu atacând din spate o gazelă cu coarne lungi, arcuite pe spate, care sare în cîmpul din d. Pe corpul gazelei mici puncte în relief. Anepigraf. G 5,33 gr. Da .../12 mm.

35. — I b, fragmentar, neregulat. U i s. U 2 t. 1. Pe restul de amprentă sigilară păstrat, se disting două picioare. Probabil, anepigraf, G 3,68 gr.

36. — I a. U i s. 1. Orificii lătite. Șarpe mare ieșind dintr-o cistă. În părțile laterale, două simboluri neidentificabile. Sub bucla formată de șarpe, în stînga cistei, un semn, probabil litera C sau E. Fără legendă. G 13,43 gr. Da 13/13 mm.

37. — I e c (con pe soclu cilindric). U i s. U 2 t. 2. Orificii largi, lătite. Cruce sprijinită pe un piedestal scurt, între brațele crucii, unele reliefuri datorate imprimării defectuoase. Anepigraf. G 7,37 gr. Da .../12 mm.

38. — I a, U i s. 1. Orificii normale, cel inferior cu urmele a două sîrme. Mîna stîngă, cu brățare, ține între degetul mare și arătător o cruciuliță. Pe margini M O N T N O V. G 2,12 gr. Da .../12 mm.

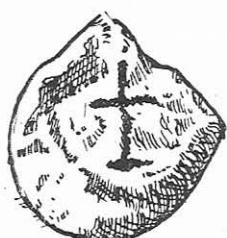
39. — I a, rupt. 2. Orificiile de grosimea unui ac fin. Amprentă degradată în proporție de 50%. Se distinge în s bustul pînă la briu al unui personaj nimbat. Probabil un simbol creștin. Anepigraf. G 1,37 gr. Da .../10 mm.

40. — I c. 4. Animal spre d. probabil un miel. Deasupra un crismون (?). Simbol creștin (?). G 5,77. Da 12/11 mm.

41. — I 1. 2. U i s. Daniel, în picioare din față, gol, cu mîinile în sus și capul spre d între doi lei ridicăți pe labele din urmă, în poziție spre în afară, dar cu capetele întoarse către profet. Reproducînd fără îndoială mitul biblic al aruncării profetului în groapa leilor, are probabil caracter creștin⁶². G 2,44 gr. D 12/11 mm.

42. — I a. U i s. U 2 t. 1. Se păstrează doar cîmpul din d cu cele trei brațe inferioare ale unei cruci și sfîrșitul invocației creștine Κ YPHEΘB] OHΟEI. În rest o parte de simbol neidentificabil. G 1,46 gr.

⁶² Daniel VI, 5 24.

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

Planșa IV — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

43. — I a. 4. U i s. Figură grotescă (grylle) cu dublu profil (ianiformă). Profilul din s cu barbă, cel din d se continuă cu un apendice lung și curbat ca un gât de lebădă. Din creștetul comun pornește un gât de cal continuat în mod firesc cu capul animalului. Anepigraf. G 4,96 gr. Da 12/12 mm.

44. — I d. 4. U i s. Figură fabuloasă redind un cap matur, bărbătesc, din față, cu barbă mare desfăcută în două și îndreptată în sus, pe lîngă margini, pînă la limita jumătății, unde se termină cu cîte un cap uman. Din creștetul capului pornesc simetric două gîturi terminate cu capete de cal. Între cele două gîturi un ornament degradat. G 4,04 gr. Da 12/12 mm.

45. — I b, aplatizat. 3 (?). Aproape șters. Se disting unele prelungiri care pot fi interpretate drept picioarele, capul și mina stîngă ridicată în sus, ale unui personaj în picioare (interpretare nesigură). Fără legendă. G 1,47 gr.

46. — I c. U i s. 1. Într-un chenar dreptunghiular, despărțit în două registre egale suprapuse, legenda YΠΑ/ΙΠΑ.

Litere înalte de 3 mm. Fig. 1/6. Față spartă de canal. G 3,30 gr. Laturile amprentei 10/12 mm.

47. — I a sau c, parțial tăiat. 4. U 2 t. Canalul găurește față. Chenar dreptunghiular cu legenda YΠΑ/ΙΠΗΝ.

Literele din rîndul de jos mai mari. Ligătură între H și N. (fig. 1/7). G 4,42 gr. Laturile amprentei 10/11 mm.

48. — I. c, conservare rea, turtit pe ambele fețe. 1. Sigiliu aplicat cu acelaș tipar folosit la nr. 46. Din legendă se citește ΥΠΑ[I]ΠΑ. G 4,10 gr. La 10/12 mm.

49. — I b. U i s. 4. În chenar ușor dreptunghiular CMY | PNA

Litere înalte de 5 mm. Litera C unghiular (fig. 1/1), ingroșare prin scurte bare a extremității literelor. G 6,58 gr. La 12/13 mm.

50. — I b, traversat de o nervură. 4. Partea inferioară lipsă. Aceeași stampilă ca la nr. 49. Litera M înțepătă cu un virf lat. Litele din rîndul al doilea tăiate parțial. G 4,46 gr. La .../13 mm.

51. — I b. 4. U i s. Asemănător, dar nu identic cu nr. 49—50. Urme de ciocănire. Canalul atinge față plumbului. G 6,79 gr. La 12/13 mm

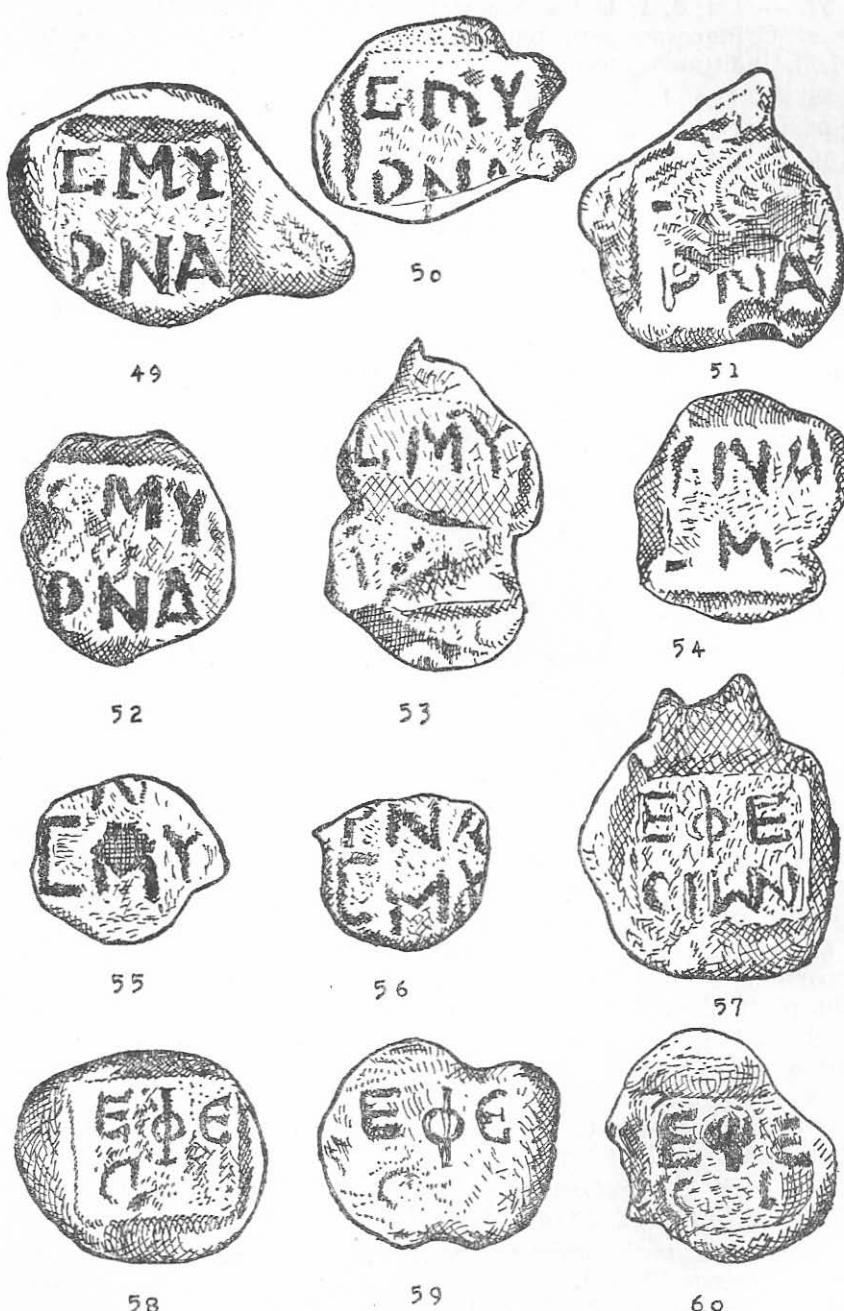
52. — I b. U i s, (două, paralele). 4. Stampilă, cu acelaș tipar ca la nr. 49—50. Pătrundere a canalului în litera C. U 2 t. Calota tăiată pînă la mijloc prin defect de turnare. G 4,07 gr. La 12/13 mm.

53. — I b (deformat prin lovire). U 2 t. 3. Față ruptă parțial de canal. Stampilă identică cu nr. 49—50 și 52. Legenda CMY/P[NA]. G 7,48 gr.

54. — I a. Față ruptă de canal (fig. 1/2). 3. Legenda [P]NA/CM[Y]. G 2,75. La 12/13 mm.

55. — I a. U i s. 3. Stampilă [PNA]/CM[Y] identică cu precedenta. Față găurită de canal. G 1,93 gr.

56. — I a. U i s. Stampilă identică cu nr. 54—55. G 2,07 gr.

Planșa V — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

57. — I a, d. 1. U i s. Stampila ΕΦΕ/CIWN. Capetele literelor E, Φ și C îngroșate prin bare transversale. Ligătură între W și N (fig. 1/3). Înălțimea literelor 3 mm. G 4,84 gr. Da 10/12 mm.

58. — I a. 1. Stampila ΕΦΕ/CI. Extremitățile literelor accentuate prin bare transversale. G 6,77 gr. Da 10/11 mm.

59. — I c, vîrf retezat. 1. Pe ambele fețe urme de dinți. Stampilă identică cu precedenta : ΕΦΕ/C[I]. G 5,09 gr.

60. — I c (?). 2. U 2 t. Turtit recent. Aceeași legendă ca la ultimele două. Formă diferită a literei C, care pare unghiulară și fără bară cît și modificarea distanței dintre litere, datorită turtirii plumbului. G 4,46 gr.

61. — I a, cu baza aproape dreptunghiulară, traversată în direcția lungimii de două nervuri paralele inegale ca lungime, produse de două sănțulete existente în ambalaj în momentul turnării. 3. Orificii mici, astupate. Legenda, cu litere de 3,5 mm. ΜΑΓ/NHT ∈ /M. Deasupra literei M din rîndul ultim, probabil un E minuscul. Ligătură între N H (fig. 1/10). G 4,58 gr. Da 13/9 mm.

62. — I b. 1. Orificii mici. Legenda ΛАО/ΔΙΚΟ/ ϖ N, cu litere de 3 mm. G 2,75. (Fig. 1/9). Da .../12 mm.

63. — I a, terminat printr-un buton. Aspect de pălăriuță. 2. U i s. Legenda CYON/IC. G 4,26 gr. (fig. 1/14). Da 10/10 mm.

64. — I a. 4. Monogramă în dreptunghiu perlat, deteriorată de canal, poate fi I A T sau ~~TAT~~. G4, 90 gr. Da 9/10 mm.

65. II, 3, imprimat pe ambele părți, cu scriere neregulată, pe două registre, despărțite printr-o linie orizontală, totul în cerc ușor perlat. G 4,18 gr. Da 13/13 mm.

66. — I b, margini rupte parțial. Aspect de pălărie cu boruri largi. Canal fin. 1. Amprenta sigilară închide într-un dreptunghiu două monograme suprapuse (fig. 1/13). Ruptura din partea inferioară atinge monograma, dar ea se întregește cu ajutorul plumbului nr. 68, asemănător. G 1,76 mm. La 8/10 mm.

67. — II. 1. Imprimat pe ambele părți, în caractere latine, pe fiecare parte cîte trei rînduri, înconjurate de un cerc, vizibil numai pe una din părți. G 4,29 gr. Da 13/13 mm.

68. — I b, cu marginile aduse la o formă proape dreptunghiulară. În partea superioară și jos, marginile sunt zimțate. Canalul fin, produce o gaură neregulată în centrul monogramei. 3. Amprenta închide două monograme asemănătoare cu cele aplicate pe plumbul nr. 66, dar nu identice. G 1,55 gr. La 8/9 mm.

69. — II. 1. Prevăzut pe ambele fețe cu aceeași amprentă sigilară (fig. 1/12). G 2,19. Da .../13 mm.

70. — I b, puțin ascuțit. 1. Orificii fine și regulate. Trei busturi de aspect neîngrijit, într-un oval ușor neregulat. Bustul central este cel mai mare iar cel din s mai mic decît celelalte. G 8,38 gr. Da 12/14 mm.

61

62

63

64

65

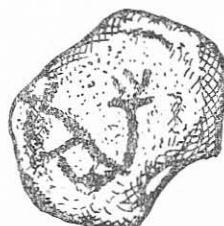
66

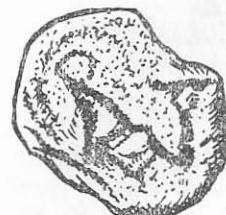
67

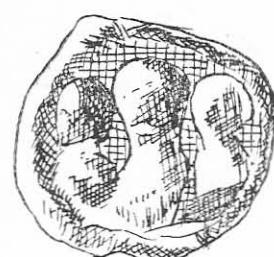
68

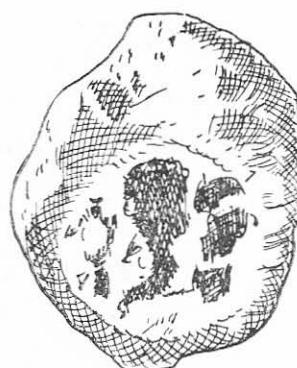
69

Planșa VI — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

70

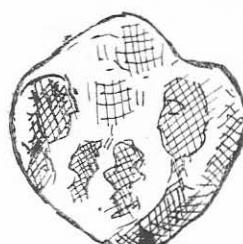
71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

Planșa VII — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

71. — I a, margini evazate. Prezintă striațiuni care se pun în legătură cu materialul lemnos în care a fost turnat. 4. Canal larg, cu orificii neregulate. Trei busturi diferite de cele de pe plumbul precedent. Busturile laterale vătămate prin ciocănire iar marginea superioară atacată de agenți chimici. G 10,75 gr. Da 12/12 mm.

72. — I b, cu apendice în partea inferioară, spre d. 2. Trei busturi, deosebite de cele de pe plumburile nr. 70—71. Bustul din d, care este și cel mai mare, văzut din profil spre stînga, are în față un bust mic, degradat de orificiul canalului. Printre acestea se află un bust mărunț, probabil al unui copil. G 3,73 gr. Da 12/12 mm.

73. — I a, margini neregulate, evazate. 3. Canal larg, produce o spărtură pe fața plumbului, în mijloc. Patru busturi, două mici, de copii, încadrate de alte două, diferite ca mărime, cel din d mai mare, ambele din profil, privind către interior. G 4,64 gr. Da 12/12 mm.

74. — I b, turtit prin lovire, margini largi, neregulate. 1. U i s. Două busturi laterale, din profil privind spre interior către cele două busturi mai mici. Probabil realizate cu acelaș tipar folosit la plumbul nr. 73. G 3,30 gr.

75. — I a, margini evazate, apendice ascuțit spre d. U 2 t. 1. Orificii lățite. Monogram 1/11. G 5,82 gr. 11/12 mm.

76. — Formă neregulată, derivată dintr-un dreptunghiu. Canalul șnurului străbate prin mijlocul laturilor lungi. Amprenta sigilară dreptunghiulară (4/10 mm) nu conține imagine sau legendă. G 2,83 gr. Dimensiunile plumbului 16/8/4 mm.

77. — III. Asemănător cu precedentul. Aceeași direcție a canalului. Amprenta sigilară (3/11 mm), în relief, cuprinde legenda I V L I S A A. Ultimele două litere în ligatură. Patină castanie. G 1,82 gr. Dimensiunile plumbului 15/6/4 mm.

78. — III. Amprenta (3/13 mm) conține literele M și D, despărțite prin două puncte. Din litera D pornește o săgeată cu trei perechi de aripi. G 1,96 cm. Dimensiunile plumbului 17/6/4 mm.

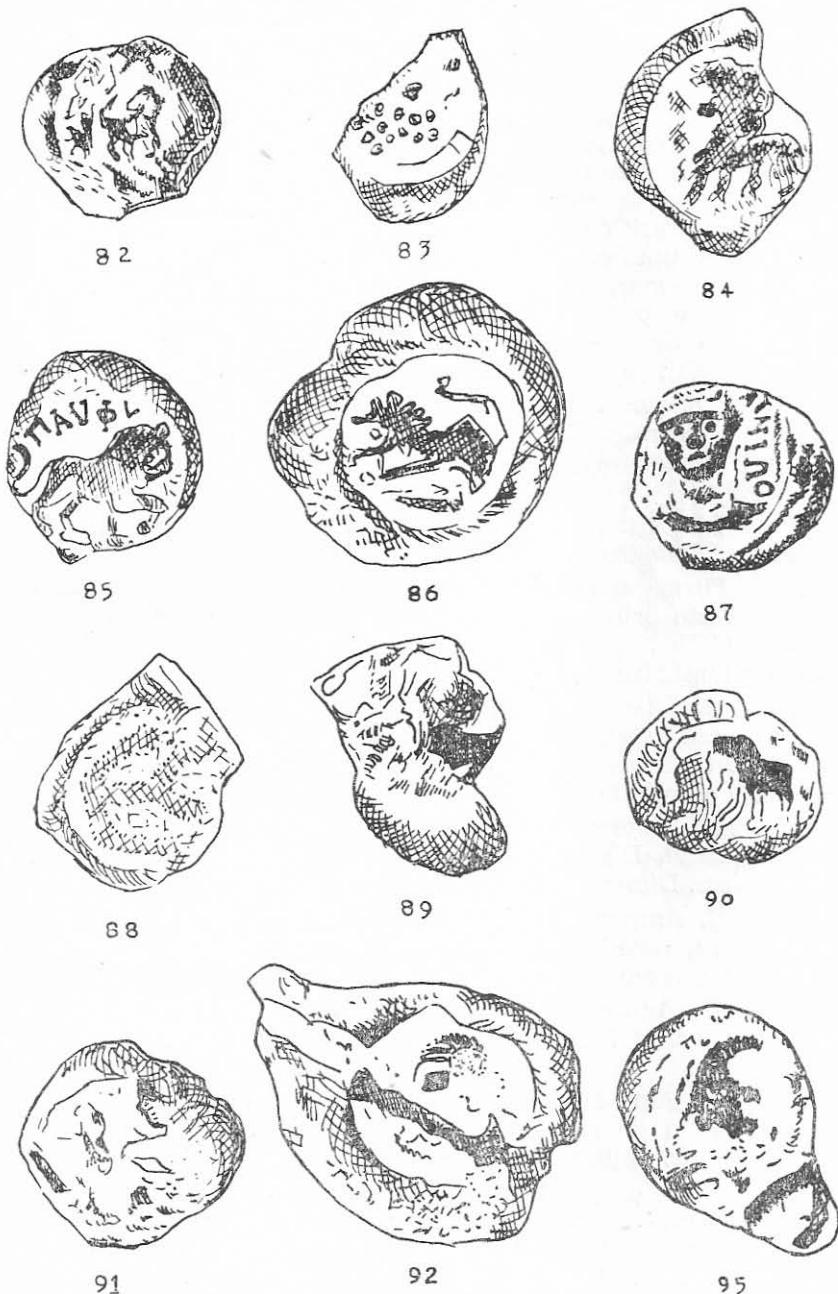
79. — III. Amprenta (4/13 mm) lasă să se vadă literele D Z C. Pe față posterioară, netedă, a fost sgîriat cu un vîrf foarte ascuțit N I C N I. G 2,63 gr. Dimensiunile plumbului 15/7/4 mm.

80. — III. Amprente sigilare pe ambele fețe (3/13 mm), din cîte trei litere: T C A și C I C sau C T C. G 1,90 gr. Dimensiunile plumbului 17/5/4 mm.

81. — III, rupt din vechime pe linia canalului. Se păstrează numai partea din d pe care se distinge anevoie un rest din litera S și litera V. G 2,79 gr. Lățime 12 mm, grosime 4 mm.

82. — I a. Mic apendice în partea inferioară. 1. Orificii mari, neregulate. Amprenta cuprinde un leu, cu coada ridicată, privind spre d, urmat de aproape de un personaj cu vesmînt lung, nimbat (?), cu brațul stîng în sus, cel drept pe lîngă corp. G 7,98 gr. Da 10/10 mm.

83. — I a, mult aplatizat și alungit, din care s-a păstrat jumătate, fiind rupt pe linia canalului. Se păstrează, probabil, partea de jos, pe

Planșa VIII — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

care se deduce barba creață și o parte din chica unui cap de bărbat, în profil spre d.

84. — I a, margini evazate. 1. U 2 t. Amprenta redă un leu în picioare spre s, răcind. Fără legendă. G 4,14 cm. Da 13/... mm.

85. — I a, margini ușor evazate. 1. Amprenta redă un leu cu coada lungă ridicată în sus, mergind spre d, răcind. Deasupra legendă ΠΑΥΦV. G 5,15 gr. Da 13/14 mm.

86. — I c, terminat în loc de virf cu o creastă. Margini largi. 4. U i s. Leu cu coada în sus, sărind furios spre s. Lipsit de legendă. G 9,43 gr. Da 13/14 mm.

87. — I a, margini evazate. 1. U i s. U 2 t. Bust bărbătesc, din față. Linia sprâncenelor unită cu nasului, formează un T. Ochii redăti prin două puncte. Pare a avea barbă. Legendă parțială în d ... ΝΙΔΟ. G 4,65 gr. Da 13/... mm.

88. — I a, distrus parțial. Canalul șnurului stricat. Simbol neidentificabil. G 5,76 gr. Da 13/12 mm.

89. — I a, Față afectată de canalul șnurului, larg și cavernos. U 2 t. Simbol neidentificabil. G 4,75 gr.

90. — I c. Canal cu orificii mici. Simbol neidentificabil. G 5,42 gr.

91. — I a sau c. Turtit. Orificiile canalului late. Tăeturi pe față. Simbol neidentificabil. G 9,04 gr.

92. — I c. 3. Canalul deschis pe față cu amprentă, pe toată lungimea. Cap uman. Se păstrează doar creștetul. G 9,08 gr. Da 12/13 mm.

93. — I a, margini neregulate și prelungire. U 2 t. Simbol neidentificabil. G 3,79 gr.

94. — I c, virf rotunjit, margini neregulate, prelungiri. Simbol neidentificabil. G 14,38 gr.

95. — I a, margine prelungită. Amprenta ștearsă. G 3,00 mm. Da ... /10 mm.

96. — Turtit și sfîșiat. Nu se pot preciza forma și simbolul G 2,00 gr.

97. — I a, turtit prin ciocănire, margine prelungită. Amprenta complet mutilată. G 5,30 mm.

98. — I a. Orificii largi. Amprenta degradată. G 7,02 gr.

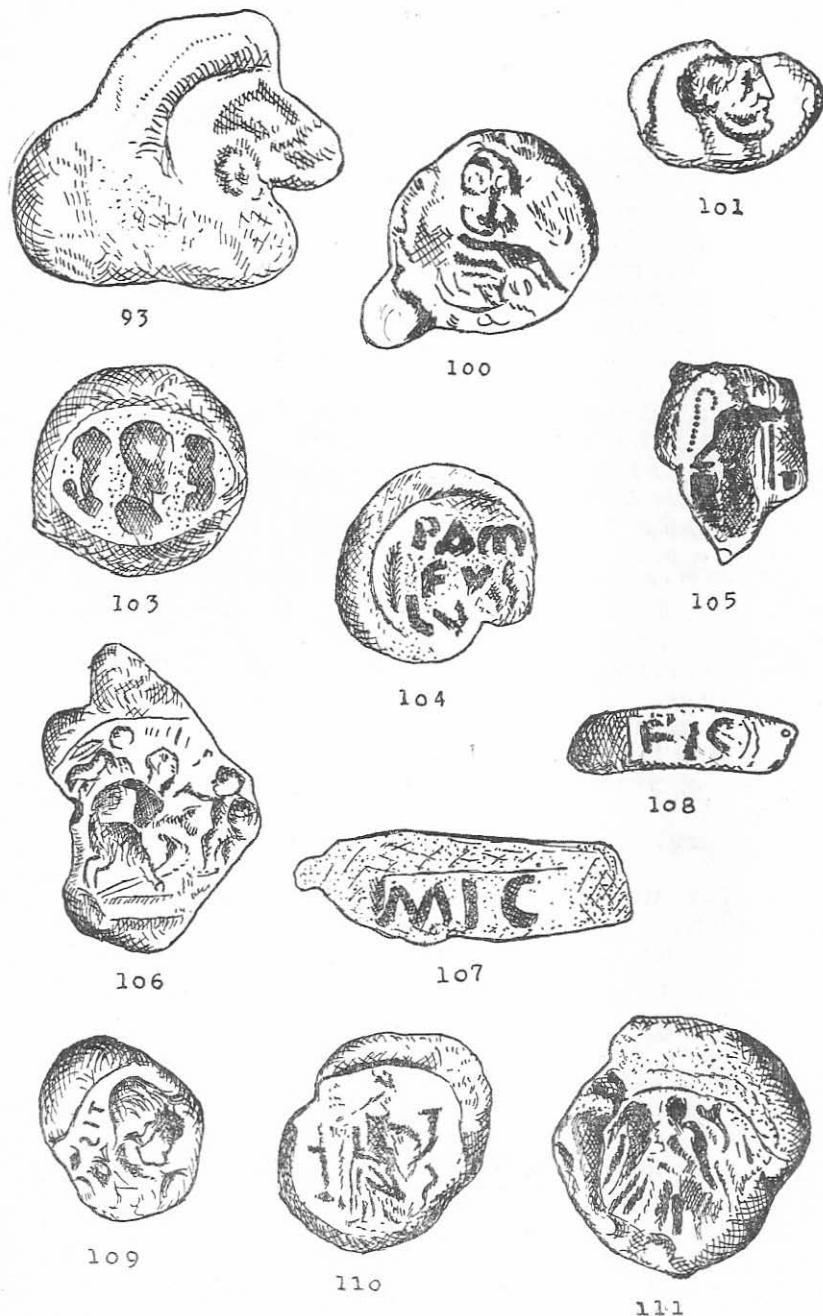
99. — I a, margini evazate, de mici dimensiuni. Față sfîșiată pe linia canalului. Simbol distrus. G 2,00 gr.

100. — I c, virf retezat. 2. Bust bărbătesc din față, cu veșmînt drapat pe piept. Pare a nu fi avut legendă. Partea din d și creștetul complet degradați. G 7,40 gr. Da 13/13 mm.

101. — I a, formă neregulată. 2. Capul unui bărbat cu barbișon spre d. Creștetul ieșe din suprafața plumbului. Ochiul stricat de agenți chimici. Lipsit de legendă. G 3,75 gr. Da ... /11 mm.

102. — Formă lunguiată, cu virful rotunjit, străbătut de un canal larg. Față complet ștearsă. G 4,90 gr.

103. — Canal neobișnuit de larg. Amprenta sigilară redă trei busturi bărbătești, cel din mijloc mai mare, în profil spre d. Cele laterale privesc către interior, spre bustul central. Nu este identic cu nici unul

Planșă IX — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

din cele de sub numerele 70—72. Capul bustului central turtit ușor prin lovire. Lipsit de legendă. G 7,73 gr. Da 10/13 mm.

104. — I a, margini evazate. 4. Orificii late. Amprenta sigilară cuprinde legenda PAM/FY/L[IA]. (fig. 1/8), mărginită în partea stângă de o ramură de palmier. G 4,51 gr. Da 12/12 mm.

105. — Plumbul propriu zis lipsește din vechime. Partea păstrată este formată din plumbul celei de a doua turnări. Nu păstrează urmele canalului. Amprenta reproduce imaginea zeiței Pallas — Atena, cu veșmînt lung, cu cască, ținînd în mîna stîngă sulița iar cu dreapta sprijinindu-se pe scut. În cîmpul din s un simbol în formă de cîrjă, redat prin puncte. Anepigraf. Dimensiunile amprentei nu pot fi stabilite.

106. — Plumb din grupa a treia, formă neregulată, mai mult plat decît conic sau hemisferic. I. Canalul cu orificii late, sparge plumbul pe ambele fețe. Amprenta sigilară conține o scenă mitologică. Figura centrală este un faun bătrîn cu picioare de țap, în mers aplecat spre d. către un copil — probabil un amoraș — care plutește în cîmpul din d. În partea superioară, în dreptul spatelui faunului, un al doilea amoraș. Faunul ține în mîna dreaptă un obiect în formă de lună nouă. Între picioare se distinge un obiect asemănător unei cîrje. G 4,25 gr. Da 15/15 mm.

107. — III. Plumb în formă neregulată, derivată dintr-un drept-unghiu asemănător cu plumburile de sub numerele 76 — 81 și 115. Șnurul străbate vertical prin mijlocul laturei lungi, orizontale. Orificiile turtite. Amprenta sigilară (5/14 mm) include legenda M I C. Patină castaniu-roșcat. G 5,85 gr. Dimensiunile plumbului 25/8/6 mm.

108. — III. Plumb paralelipipedic. Spre deosebire de celelalte asemănătoare (76 — 81 și 107) gaura șnurului a fost practicată în fețele cele mai late ale paralelipipedului, rezervate în general amprentei. Amprenta, (4/9 mm) conține legenda F I C. G 2,73 gr. Dimensiunile plumbului 16/6/5 mm.

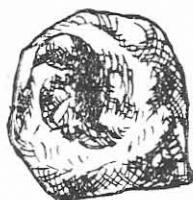
109. — I a. 1. Bust bărbătesc spre d. Creștetul distrus de orificiul șnurului iar ochii, nasul și gura nu s-au imprimat datorită unei defecțiuni a tiparului. În cîmp în s, pe margine, un început de legendă ZIT. G 4,00 gr. Da 11/9 mm.

110. — I c, bază eliptică. 4. U 2 t. Amprenta include un personaj spre s, ținînd în mîni un șarpe mare, către o cistă înaltă. Pe gîtușul personajului o crestătură din vechime. În cîmpul din d un obiect nedistinct. Identic cu nr. 26. G 6,22 gr. Da 13/12 mm.

111. — I a, ușor turtit. 2. Conservarea sub mediocră dă posibilitatea să se distingă o reprezentare inaripată spre d, probabil o Victorie. În cîmpul din d, obiecte neidentificate. G 14,08 gr. Da 12/12 mm.

112. — I a; mică prelungire în s. 2. U 2 t. Amprenta imprimată parțial lasă să se distingă o pasare spre d, fără cap. Realizată cu ștanță folosită pentru nr. 33. G 5,78 gr. Da 10/8 mm.

113. — Fragment. Păstrează o parte din față, cu resturi mutilate din amprenta sigilară. Identificăm trăsăturile unui corp omenesc, în poziție statuară, probabil un element mitologic. Anepigraf.

112

113

114

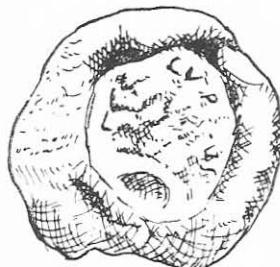
115

116

117

118

119

120

121

122

123

Planșa X — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

114. — Foarte rău conservat. Cu foarte multă probabilitate, reproduce în amprentă scena mitologică descrisă la plumbul nr. 25. Inițial hemisferic, în prezent turtit. 1. (?). Gaură în centrul amprentei.

115. — III, mai îngust și mai gros la unul din capete. Pe fețele mari, urme de dinți. Canalul, vertical, unește fețele înguste. Din legendă se distinge vag litera C. G 3,06 gr. Lungimea plumbului 18 mm.

116. — I a, aplativat. Canalul se deschide ca un sănț, pe toată lățimea amprentei. 4. Se citește [C]MY/P[N]A. (fig. 1/1). Identic cu plumburile numerele 49—50 și 52—53. G 5,87 gr. La .../13 mm.

117. — I a. 4. Diametrul canalului de grosimea unui fir de ată. Legenda A N / T A. (fig. 1/17). G 5,72 gr. La 6/7 mm.

118. — I a. 1. Cap de adolescent, cu trăsături regulate. A fost executat cu același tipar folosit la imprimarea plumburilor cu numerele 17—18. G 9,68 gr. Da 11/10 mm.

119. — I a. Parte din față distrusă din vechime. 1. Canalul detriorează partea inferioară a feții. Urmele a două sîrme paralele. Amprenta aplicată ca matriță folosită la plumburile numerele 33 și 112, conservă doar capul și o parte din corpul păsării. G 4,00 gr.

120. — Mic fragment din față unui plumb de tipul I a.c. Conservă doar un rest din dreapta, superioară, a amprentei, pe care se deslușește partea din spate a unui bust. În cîmp o proeminență neidentificabilă.

121. — I b. 1. U i s. Bustul spre d al unui bărbat cu barbă. Ochiul accentuat și nasul ascuțit imprimă imaginei o ținută austera și gravă, subliniată de prezența pe piept a unor linii paralele care sugerează cîuirasa. Pe latura din d restul unei legende AGIOΣ (?), AOIOT (?), AOIOV (?) G 2,00 gr. Da 12/...mm.

122. — I b. 3. Amprentă, măcinată de agenți chimici, redă un cap bărbătesc desfigurat de canalul șnurului. Vagi urme ale unei coroane radiale. Cîmpul rămas liber în d, pare să sprijine părerea că nu a avut legendă. G 3,79 gr. Da 12/...mm.

123. — I c. U i s. 1. Cap bărbătesc, trei sferturi spre d, coafură bogată, barbă tunsă scurt, unită cu mustață. Rest de legendă ilizibilă. G 4,47 gr. Da 9/8 mm.

124. — I c, vîrf rotunjit. 3 U i s. Busturile afrontate a două personaje, redate stîngaci. Bustul din d ar putea fi al unei femei, după forma coafurei și după felul în care aceasta acoperă urechea. Anepigraf. G 3,09 gr. Da 10/10 mm.

125. — I b, neregulată. U 2 t. 4. Busturile unei perechi, față în față, avind între ele un bust de copil, spre d. Probabil lipsit de legendă. Puternice afinități cu amprenta de pe plumburile nr. 72; poate identitate. G 3,37 gr. Da 12/12 mm.

126. — I c, bază neregulată, vîrf lat. 4. Legenda ΑΔ/AP (fig. 1/16), cu ligaturi. G 5,04 gr. La 8 mm.

127. — Plumb asemănător cu formă cu nr. 21 (baza cilindrică, suprapusă de un con). Canal foarte larg la unul din capete. 1. U i s. Simbol asemănător cu cel aplicat pe plumbul nr. 31, dar realizat cu altă sănță, mai rudimentar. G 5,13 gr. Da 10/10 (?) mm.

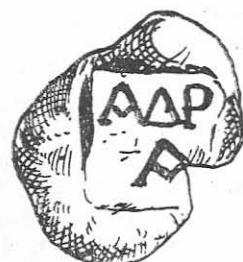
128. — Plumb cu aspect neregulat, de cartof. Canalul foarte larg.

124

125

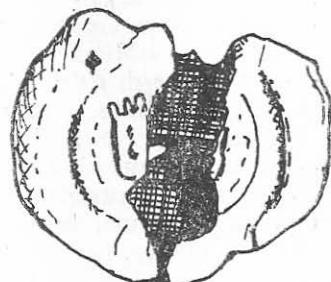
126

127

128

129

130

131

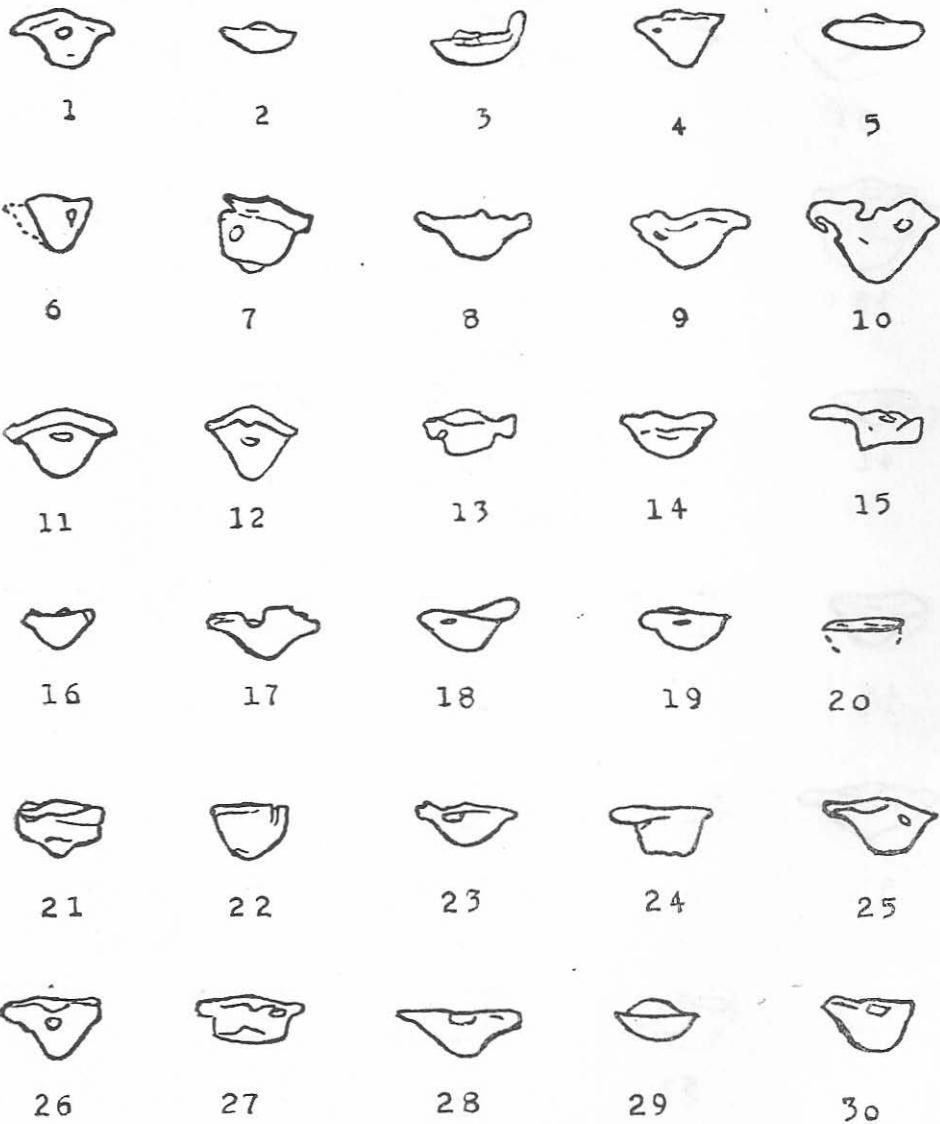

132

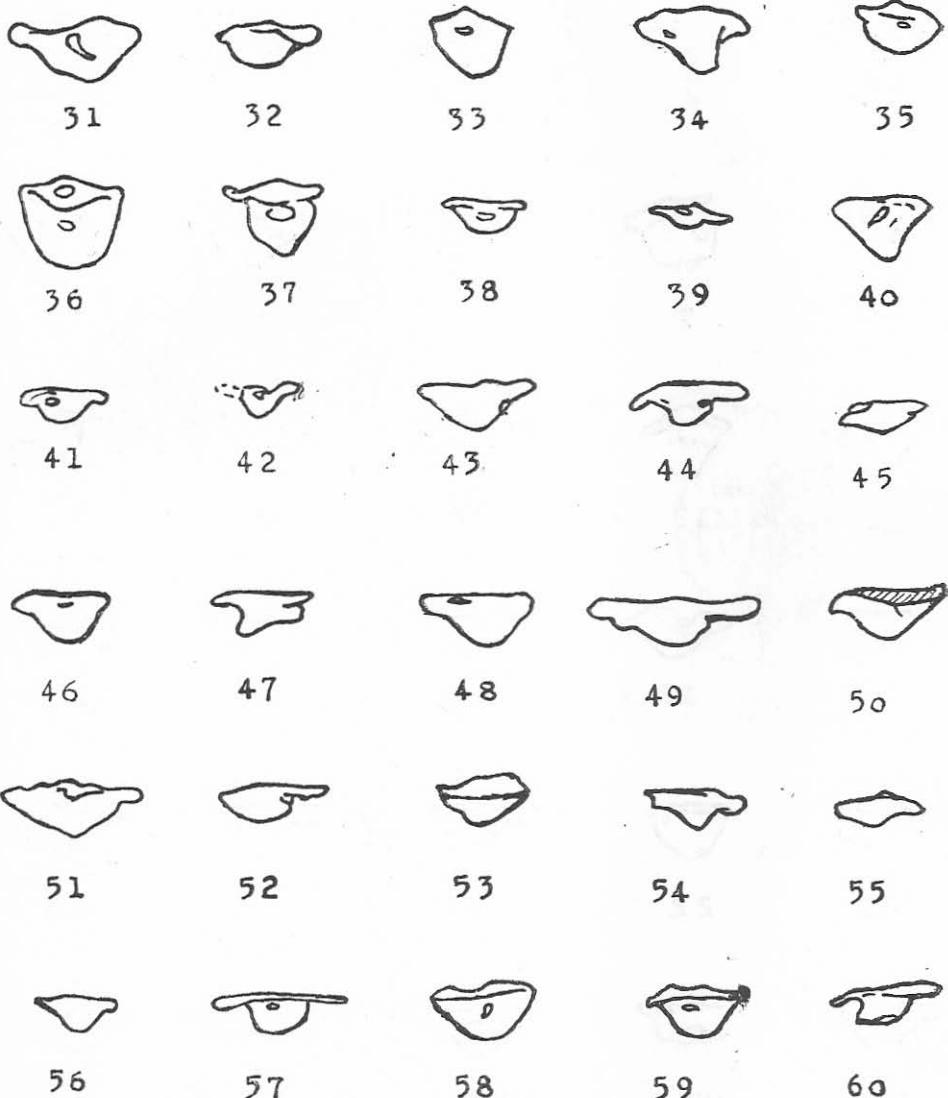
Planșă XI — Fețele plumburilor, cu amprentele sigilare.

2. Personaj nimbat, flancat în s de un altul mai mărunt (?). Cîmpul din d a căzut în afara plumbului și nu se mai pot face aprecieri asupra conținutului. G 6,49 gr. La 9/10 mm.

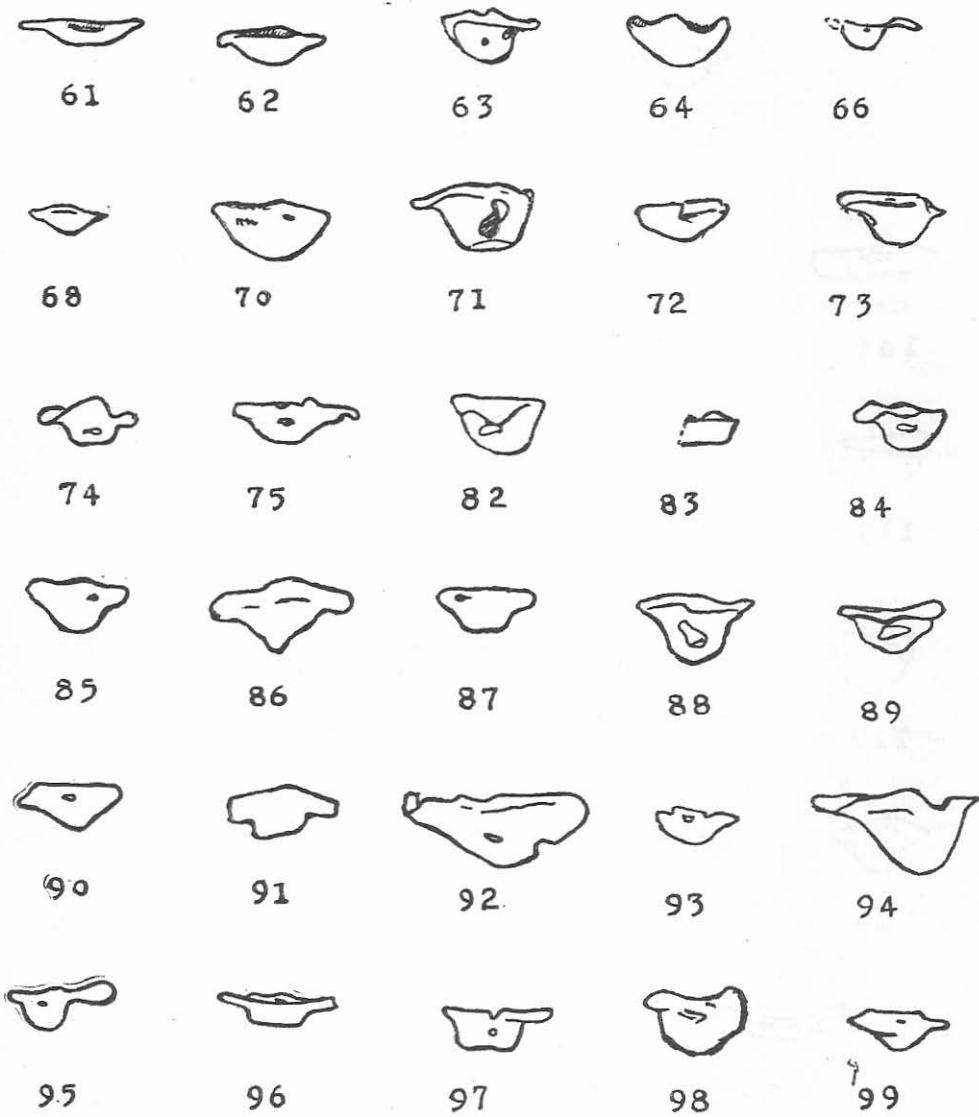
129. — Plumb extrem de plat, rupt în două de canal. Relieful păstrat poate fi interpretat drept o mînă sau mai degrabă o talpă de picior omenesc. Pe margine un mic orificiu indică intenția agentului

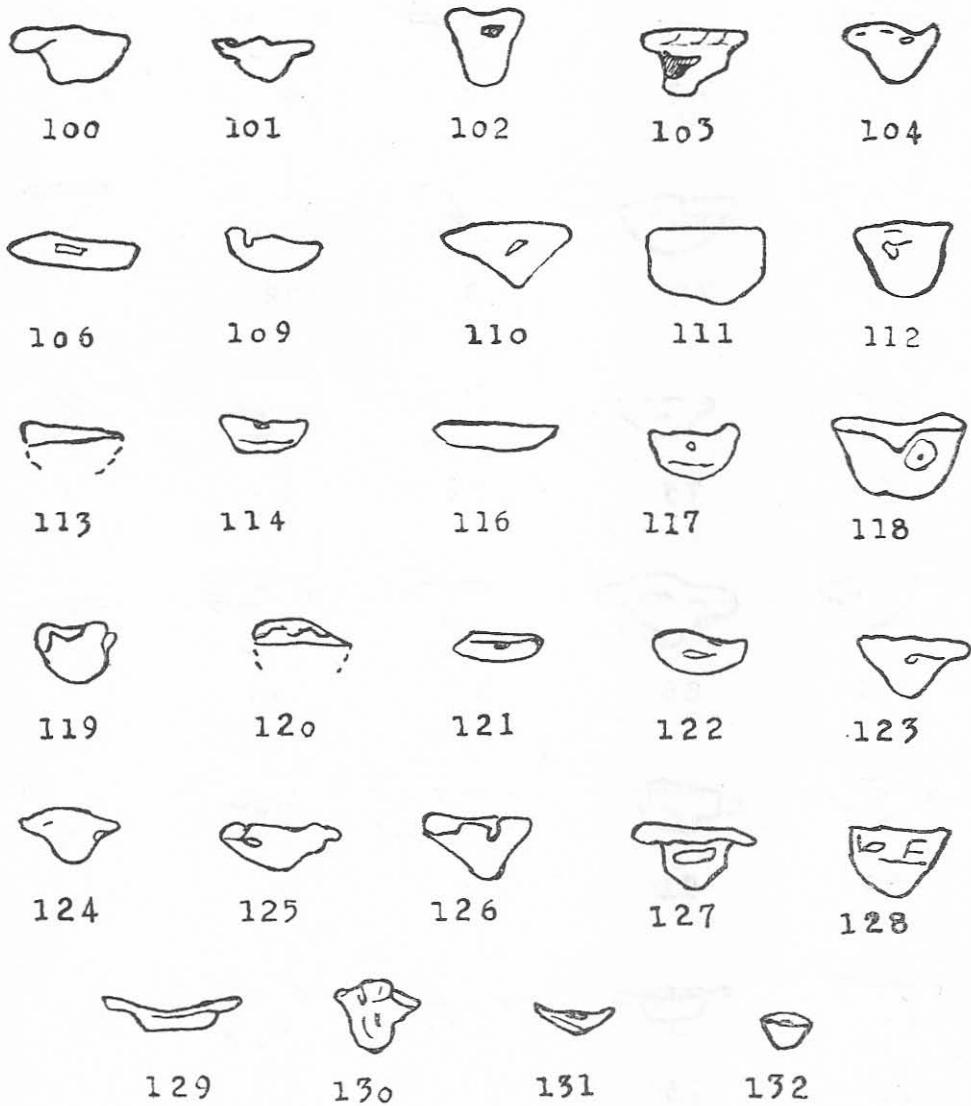
Planșa XII — Plumburile văzute în secțiune.

Planșa XIII — Plumburile văzute în secțiune.

Planșa XIV — Plumburile văzute în secțiune.

Planșa XV — Plumburile văzute în secțiune.

antic de a-l fixa cu o țintă sau poate de a-l purta agățat la gât. G 3,05 gr. Da 10/10 mm.

130. — I c (?), mutilat prin strivire în dinți. Orificiul șnurului larg și deschis. Amprenta complet mutilată crucea un colț — probabil din sus — de unde se vede că amprenta era partulateră, uno oval și că șnurul străbate vertical. Din resturile amprentei se deslușesc detalii din pieptănătura unui cap acoperit cu o rețea și împodobit cu șerpi (?). G 5,14 gr.

131. — Plumb extrem de plat, cu aspectul unui acoperiș în două ape, acoperit cu striuri în direcția scurgerii. 1. Amprenta imprimată parțial, include o monogramă fină și bine păstrată, cu excepția părții din s, jos, căzută în afara cîmpului. Se pare că în afară de capătul inferior al primei haste a literei N nu se mai află altă indicație. Între hastele literei N, la nivelul superior, se află o crismă, ceea ce asigură plumbului caracterul creștin. G 1,16 gr. La 9/9 mm.

132. — I a, minuscul. Canalul șnurului deosebit de fin. 1. Amprenta, în stare de conservare precară, lasă cu greu să se distingă un personaj în picioare (pînă la genunchi) cu mâna stîngă pe lîngă corp, în dreapta ținînd o sulită. Marginea plumbului căzind la nivelul capului, acesta lipsește parțial. G 1,16 gr. Înălțimea plumbului 9 mm.

PLOMBS COMMERCIAUX DE LA CITÉ ROMANO-BYZANTINE DE IZVOARELE (DOBROUDJA)

Résumé

La Table de Peutinger inscrit dans le segment 7, entre Durostorum et Axiopolis, à XVIII milles romaines loin de la première localité, le toponyme *Sagadava* et à XII milles loin de celle-ci et à une distance de XVII milles d'Axiopolis, *Sucidava* (Moesique). L'ingénieur topomètre P. Polonic, ayant essayé à la fin du siècle passé (1898) de situer dans le terrain les sites inscrits sur la carte publiée par Peutinger — attiré par les vestiges d'une localité romano-byzantine — localise *Sagadava* à 2,5 km en aval du village de Izvoarele (Pirjoaia), sur la rive droite du Danube, à l'endroit connu sous le nom de Cale-Gherghi.

Puisque nulle autre source antique n'enregistre le toponyme *Sagadava*, la majeure partie des chercheurs y ont vu une forme corrompue pour *Sucidava*, laquelle a été placée hypothétiquement à Izvoarele dès 1904. Les débats concernant les ruines de Izvoarele n'ont pas abouti à une conclusion définitive, d'une part à cause du grand nombre de fortifications trouvées dans la zone géographique respective, et d'autre part pour la raison que, sauf des observations superficielles, on n'y a pas entrepris de recherches.

Les restes d'un castellum aux côtés longs de 160 m (les côtés courts étant conservés sur une longueur de 80 m) ainsi que les traces d'une basilique de dimensions moyennes ($25,50 \times 11,35$ m) auxquelles s'ajoutent de nombreux vestiges céramiques, numismatiques etc. pour une période historique qui commence au VI-e siècle av. n.è. et finit vers la commencement du VII-e siècle n.è., indiquent la présence d'un habitat important. Initialement thraco-gétique ensuite romano-byzantine, située à la bifurcation du grand fleuve par un bras qui se dirige vers la campagne gétique, à la limite d'entre la Moesia Secunda et Scythia Minor,

au niveau du limès danubien, cette localité a fait perpétuer son existence même au Ve siècle n.è., lorsque d'autres centres économiques et militaires ont été transformé en cendre.

II

De ce milieu archéologique on a récolté, pendant une période de deux décennies (1950—1970) un nombre de 132 plombs romano-byzantins, connus sous la dénomination de plombs commerciaux. Pour pouvoir procéder à une analyse des caractères de ces précieux et peu connus documents, nous avons trouvé nécessaire d'en appeler aux classifications de Rostovtsew et de R. Cagnat et de donner quelques détails concernant la manière de confectionner et d'appliquer les sceaux respectifs, mentionnant en même temps leur dispersion dans l'espace du monde romano-byzantin et ceux qui les ont utilisés ou appliqués.

Une tentative d'identifier le contenu des envois, en fonction de la légende et des symboles compris dans l'empreinte sigillaire ne paraît pas possible dans le stade actuel de la recherche. Il n'est pourtant pas exclu que les symboles au caractère chrétien soient en relation avec les marchandises de certaines institutions ou associations religieuses mais en égale mesure ils peuvent appartenir à des personnes laïques qui avaient embrassé la nouvelle religion et qu'elles prenaient à l'appui de leur activité. Les plombs aux effigies d'empereurs ont sans doute un caractère officiel bien que semble inhabituel la fait que ces pièces ne diffèrent pas, du point de vue dimensions ou exécution, des autres, non-officielles. En ce qui concerne les plombs plats, rectangulaires, ils paraissent avoir été attachés à des envois de petites dimensions à caractère officiel, comme on est justifié à déduire vu la concentration des légendes. Mais leur forme incomode, au moins de ceux qui, étant écrits sur les deux, n'ont pu être étroitement attachés au colis accompagnaien, pose toujours des problèmes.

On ne peut mettre en relation tous les plombs commerciaux avec les bureaux douaniers ; certainement, un nombre appréciable en sont les signes distinctifs des propriétaires des marchandises. Nous mentionnons la confusion qui peut à tout moment être faite entre les plombs officiels qui attestent le paiement ou l'exemption de taxes et ceux mis par de différents particuliers pour identification, ainsi qu'entre ceux grâce auxquels on constate le paiement des taxes de *portorium* et ceux pour d'autres taxes, d'entrée ou de passage par certains endroits.

III

La description sommaire des 132 plombs provenus de la cité romano-byzantine de Izvoarele met en évidence d'une part la forme des plombs, avec de différents détails caractéristiques, relatifs à la technique de l'exécution, et d'autre part le spécifique des empreintes sigillaires appliquées sur le plomb.

(L'analyse du contenu des empreintes sigillaires et les considérations, relatives à la datation et localisation des plombs forment l'objet de la deuxième partie de l'ouvrage qui finit par de brèves conclusions sur les liaisons commerciales de la cité de Izvoarele).

Tableau des figures

Fig. 1 — Formes graphiques sur plombs sigillaires.

Planches I — XI — Faces des plombs avec les empreintes sigillaires.

Planches XII — XV — Les plombs vus en section.